

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA BILICKÝCH VĚD (KBV)

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2014

Marcela Kořenková

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra biblických věd (KBV)

MOUDROST BOŽÍ VÝCHOVY A JEJÍ PRINCIPY
PLATNÉ PODNES

Moudrost v knize Přísloví a její možné užití ve výchově

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí práce: Mgr. Stanislav Pacner, Th.D.

Autor: Marcela Kořenková

Obor: Teologie

Zaměření: Teologické nauky

OLOMOUC 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.

V Olomouci dne:

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala Bohu, který mě ke studiu teologie pozval, po celou dobu posiloval a dával v hojnosti všeho potřebného. Poděkování patří také P. Marii, které jsem od počátku svá studia zasvětila a s jejíž mocnou přímluvou a pomocí jsem mohla vždy počítat. S velikou úctou vyjadřuji své poděkování také P. Mgr. Stanislavovi Pacnerovi, Th.D. za odborné vedení mé práce a za jeho velikou vstřícnost, obětavost a moudrost, se kterou se mi věnoval. V neposlední řadě patří mé poděkování i manželovi a dětem, kteří nesli tíhu mého studia a tvorby této bakalářské práce spolu se mnou a nesli ji statečně.

Anotace / Abstract

Autor / Author: Marcela Kořenková

Název práce / Title of the thesis:

Moudrost Boží výchovy a její principy platné podnes

Wisdom of God leading and its principles to these days

Podtitul práce / The subtitle of the thesis:

Moudrost v knize Přísloví a její možné užití ve výchově

Wisdom in the Book of Proverbs and its possible use in education

Katedra, univerzita / Department, university:

Katedra Biblických věd Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Department of Biblical Studies

Sts. Cyril and Methodius Faculty of Theology, Palacký University Olomouc

Vedoucí práce / Supervisor: Mgr. Stanislav Pacner, Th.D.

Počet znaků / Number of characters: 80900

Počet titulů použité literatury / Number of titles of literature: 36

Klíčová slova / Keywords: kniha Přísloví, moudrost, výchova

Book of Proverbs, wisdom, education

Resumé / Résumé:

Tato bakalářská práce se věnuje tématu moudrosti v knize Přísloví a jejímu možnému užití ve výchově nové generace. Poukazuje na její přínos, pakliže je ve výchovném procesu zastoupena, na její nádheru, která se projeví v životě každého, kdo se jí otevře a po ni touží. Ve světle moudrosti poznáváme i jednotlivé, dílčí cíle, které by ve výchově neměly být opomenuty, neboť právě jejich přítomnost a postupné naplňování předznamenává úspěch veškerého výchovného snažení.

This thesis is devoted to the theme of wisdom in the book of Proverbs and its potential use in the education of a new generation. It refers to its contribution, unless it is represented in the educational process, its splendor, which is reflected in the life of anyone who opens it and yearn for it. In light of wisdom and we recognize the individual, sub-goals that could not be omitted in education, since it is their presence and success anticipates the gradual fulfillment of all educational endeavors.

Obsah

1	Úvod	8
2	Mudroslovná literatura	11
3	Výchova a moudrost v knize Přísloví	15
3.1	Výchova ve vztahu k Bohu.....	19
3.1.1	Zachovávání Hospodinových výroků	21
3.1.2	Bázeň před Hospodinem.....	26
3.1.3	Spravedlnost a právo.....	30
3.2	Výchova ve vztahu k člověku.....	35
3.2.1	Moudrý postoj vůči rodičům	39
3.2.2	Moudrý postoj vůči ženě.....	43
3.2.3	Moudrý postoj vůči sobě samému	46
4	Závěr.....	49
5	Seznam použité literatury.....	52
5.1	Prameny	52
5.2	Literatura	52
5.3	Internetové dokumenty	53

1 Úvod

V současném dvacátém prvním století, ve kterém žijeme, je již běžné, že věnujeme značný čas a úsilí přípravě na své povolání, profesní směřování a osobní formaci. Jistě je správné věnovat náležitou pozornost této tak významné sféře života. Jako rodič si však pokládám otázku: jakou míru pozornosti věnujeme přípravě na rodičovství, ve kterém se nám dostává takové důvěry od Dárce života, že nám svěřuje tyto, ve svých počátcích tak bezbranné a na naší lásce a péči závislé, děti? Jistě, jde o otázku priorit jednotlivých rodičů. Stanovení priorit v životě tak, aby odpovídaly dokonalému pořádku, je jistě důležitější, než by se na první pohled mohlo zdát. K jejich správnému uspořádání je nezbytně potřeba moudrosti. Kde však hledat onu moudrost? A co vše to obnáší – žít moudře? Být moudrý? To byly otázky, na které jsem i já začala hledat odpověď.

Profesně se věnuji tématu výchova jako lektorka Efektivního rodičovství. To vychází z principů individuální psychologie Alfreda Adlera, zakladatele individuální psychologie. Ta nahlíží na člověka jako na osobnost tvořivou a zodpovědnou. A. Adler studoval člověka na základě holistického přístupu, tedy jako člověka celého, procházejícího svým životem. Jeho sociální psychologie staví na tom, že člověk nemůže být studován izolovaně od ostatních lidí či okolního světa. Jeho chování je vždy výsledkem vztahu mezi člověkem a prostředím.¹ Chování každého člověka vnímá A. Adler jako účelové, neboť každé jednání má svůj smysl, účel a cíl. Mezi základní principy Efektivního rodičovství patří zejména princip sdělování lásky, důvěry, vzájemného respektu, úcty a povzbuzování. Ústředním cílem chování člověka, dle A. Adlera, je mít své místo ve společnosti. Tento cíl v sobě zahrnuje požadavek být součástí vztahů, být schopný, důležitý, mít možnost přispívat svým jedinečným způsobem, ale i možnost být nedokonalý. Pakliže tento ústřední cíl není dosažen, dochází k volbě tzv. krátkodobého náhradního cíle, mezi který náleží získávání negativní pozornosti, boj o moc, pomsta či vyhnutí se neúspěchu. Dítě, stejně jako dospělý člověk, ve chvíli, kdy cítí, že není rodinou, školním či pracovním kolektivem a vůbec společností při-

¹ Srov. DREIKURSOVÁ – FERGUSONOVÁ, Eva. *Adlerovská teorie: Úvod do individuální psychologie*. Tišnov: Sursum, 1993, str. 6.

jímán, začne usilovat o dosažení tohoto cíle aktivně či pasivně destruktivním způsobem.

Mým úmyslem původně bylo zaměřit svou pozornost v této bakalářské práci na samotné kořeny, zásady, pravidla Boží výchovy, skrze které Bůh formuje a přetváří svůj lid od počátku a přitom stále aktuálně. A nakolik pravidla, zásady a priority, které prezentujeme jako pilíře Efektivního rodičovství, nachází oporu v knihách Starého zákona.

Mým záměrem nebylo uchopit toto téma pohledem pedagoga s potřebnou erudicí, ale nahlízet jej pohledem rodiče, který hledá odpovědi na otázky týkající se moudrosti ve výchově a formaci dětí pomocí Písma svatého. V průběhu své práce a studia textů Starého Zákona jsem si stále více začala uvědomovat, že otázka moudrosti Boží výchovy a jejich principů si zaslouží mnohem hlubšího a odbornějšího proniknutí do problematiky, než jakého jsem, coby studentka bakalářského studia teologie, schopna. Po dohodě s vedoucím práce jsem se tedy rozhodla úžeji vymezit toto téma. Svou pozornost zaměřuji na knihu Přísloví, kterou bychom mohli označit za literaturu zkušeností a kterou lze při výchově bohatě využít. Při její četbě objevuji celou řadu moudrých úvah a poučení, která jsou nedocenitelná i ve chvíli, kdy nás životní okolnosti nutí řešit dilematické situace a volit si mezi buď, anebo.

Tato bakalářská práce je rozdělena na tři kapitoly. Po úvodu se druhá kapitola věnuje tématu mudroslovné literatury, a to jak obecně, tak i jejímu historickému zasazení. Pozornost postupně přechází na samotnou knihu Přísloví, která je nejstarší památkou mudrosloví. Třetí kapitola je zaměřena na výchovu a moudrost v této knize obsažené. Jádrem celé práce pak tvoří okruh témat vztahujících se na vztah k Bohu a na vztah k člověku, které jsou obsahem následných podkapitol. K tomuto rozdělení látky docházím na základě postupné četby knihy Přísloví. Každý z těchto okruhů je dále rozveden v těch oblastech, které nacházím v knize Přísloví jako stěžejní.

Cílem práce není předložit výklad všech v této práci uváděných veršů knihy Přísloví, spíše chci vnímat celkové poselství, které sdělují. Z celé řady veršů

vztahujících se k danému tématu proto neuvádím všechny, ale vybírám si jen některé z nich. Pokud je určitý verš důležitý pro dané téma, provádím jeho hlubší výklad.

Při své práci používám Český ekumenický překlad Bible (ČEP 1991). Citace, které zde uvádím, jsou označeny kurzívou.

Kniha Přísloví není knihou normotvornou. Tím je Zákon obsažený v Pentateuchu. Je však knihou, která svými verši na Zákon odkazuje, připomíná ho, rozpomíná se na něj. To je také důvod, proč se při své práci s verši knihy Přísloví postupně obracím i na knihu Deuteronomium, se kterou nacházím úzkou souvislost. Úkolem knihy Deuteronomium je předložit určitou syntézu tradic, které jsou obsaženy v Tóře,² přičemž centrálním tématem této knihy je událost Smlouvy. Účelem připomínání těchto událostí je povzbudit lid k věrnosti, moudrosti a rozpomenutí se na lásku Boha, který nabízí své přátelství. Totéž poselství nalézám i u knihy Přísloví.

Kniha Přísloví není výčtem jednotlivých výchovných metod, ale formuje skrze moudrost, která je její nejsilnější charakteristikou. Centrálním pojmem v celé bakalářské práci je právě ona moudrost, jež proměňuje každého a všechno, tedy i výchovné úsilí rodičů, je-li ve výchově přítomna.

Hlavním cílem této předkládané bakalářské práce je:

- a) postupné poznávání moudrosti, vzbuzení touhy po ní a uchopení ji jako inspirace, která může rodičům významně napomoci při správné formaci dětí;
- b) nacházení jednotlivých dílčích cílů, které má mít rodič na paměti a s jejichž pomocí směřuje k dosažení cíle zásadního;
- c) porovnání těchto cílů s cíli, které předkládá vzdělávací program Efektivního rodičovství.

Obsah a závěry této práce chtějí být podnětem k úvaze jednotlivým rodičům, těm, kteří žijí v církvi, jakož i těm, kteří stojí ještě mimo ni.

² Srov. CHIOLERIO, Marco. *Blaze tomu, kdo slyší tato slova (Sír 50, 28): První setkání se Starým zákonem*. Praha: Paulínky, 1997, str. 75.

2 Mudroslovná literatura

Egypt byl od nepaměti považován za kolébkou moudrosti. Mudrosloví dosáhlo postupně v Egyptě takového rozměru, že už v něm nebylo místa pro činnost proroků.³ Jinak než v Egyptě tomu bylo v prostředí střední Asie a Izraele v době starozákonní. Zejména v Izraeli stáli proroci po dlouhé časy v popředí. Byli to muži Bohem vyvolení a posaní do konkrétních dějinných situací s úkolem předat lidu slova, která jim byla od Hospodina zjevena. Byli to právě oni, kdo předpovídali příchod Mesiáše, vyzývali k dodržování Zákona, pomáhali lidu moudrou radou ve všech jejich životních záležitostech, tedy i v boji proti pokušení. Zpočátku byla jejich slova pronášena pouze ústně, teprve později byla i písemně zaznamenávána a stala se obsahem tzv. prorockých knih.⁴ V nich bylo formulováno přesvědčení, že Hospodinova moudrost převyšuje všechnu moudrost na zemi, tedy i moudrost Egypta a všech ostatních krajin (Dn 1,4.20; srov. 1Kr 5,9–10). Ve všedním životě se však mudroslovná literatura začala více uplatňovat teprve od asi III. století př. Kr. Od té doby nacházela oblibu i u obyčejných, prostých lidí, u nichž přešla v tzv. moudrost lidovou. S tou se setkáváme až do dnešních dnů, a to v podobě přísloví, lidových rčení či poučení.⁵

Mudroslovnou literaturu Starého zákona tvoří pět knih, mezi které řadíme knihu Přísloví, Job, Kazatel, Sirachovec a knihu Moudrosti.⁶ Spolu s Žalmy a knihami Pláč a Píseň písní hovoříme o tzv. knihách poučných.

Mudroslovná literatura je také známa pod pojmem sapienciální literatura. Její název je odvozen od latinského slovesa *sapere*, které znamená *chápat, vnímat, získat zkušenosti*.⁷ Sloveso *sapere* je dokonalým protějškem biblického i

³ Viz ČEP, str. 585.

⁴ Stručně k možnému vzniku prorockých knih viz VLKOVÁ, Gabriela Ivana, *Slovo Boží a slovo lidské: Všeobecný úvod do Písma svatého*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, str. 33.

⁵ Viz např. KUŤÁKOVÁ, Eva – MAREK, Václav – ZACHOVÁ, Jana. *Moudrost věků: Lexikon latinských výroků a rčení*. 4. rozšířené vydání, Voznice: Leda, 2003, kde může čtenář najít mnoho odkazů na biblické texty.

⁶ Někdy se hovoří o mudroslovném Pentateuchu. Viz VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Úvod do prorocké a mudroslovné literatury Starého zákona*. 2. přepracované vydání, Olomouc: Univerzita Palackého, 2007, str. 63. Obě poslední knihy, tedy Sir a Mdr, jsou tzv. knihy deuterokanonické.

⁷ Srov. další významy tohoto slovesa v PRAŽÁK, Josef – NOVOTNÝ, František – SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko-český slovník: L – Z*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, str. 434.

mimobiblického pojmu moudrost.⁸ Moudrost v těchto knihách obsažená je jednou z jejich hlavních charakteristik. Vychází ze životní zkušenosti a učí člověka správně tuto životní situaci vyhodnotit, dobře se rozhodnout a správně jednat. Jinými slovy, pomáhá prožívat život tím nejlepším způsobem. Další charakteristikou této literatury je rovněž opěvování dobra a spravedlnosti, které budou odměněny, zatímco poštilost a hloupost budou potrestány (srov. např. Př 18,6; 28,26).

Nejstarší památkou izraelského mudrosloví je kniha Přísloví. Mezi užitými literárními druhy této sbírky nacházíme různá přísloví, přirovnání, výroky, rčení, myšlenky a aforismy, které jsou sesbírané z různých století. Jejím hlavním tématem je touha po poznání a láska k moudrosti. Konečnou podobu kniha získala pravděpodobně až v V. – IV. stol. př. Kr.⁹ V hebrejském kánonu je řazena mezi tzv. Spisy, to znamená do třetí části hebrejské Bible.

Celá kniha je sbírkou několika samostatných částí, jež jsou uváděny vlastními nadpisy:

1,1–9,18: *Přísloví Šalomouna, syna Davidova, krále Izraele;*

10,1–22,16: *Přísloví Šalomounova;*

22,17–24,22: (Slova moudrých)

24,23–34: *I toto jsou výroky moudrých;*

25,1–29,27: *Toto jsou rovněž přísloví Šalomounova, která sebrali mužové judského krále Chizkijáše.*

30,1–33: *Slova Agúra, syna Jákeova;*

31,1–31: *Slova krále Lemúela.*¹⁰

⁸ Srov. CHIOLERIO, Marco. *Blaze tomu, kdo slyší tato slova (Sír 50,28)*, str. 192.

⁹ VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Úvod do prorocké a mudroslovné literatury Starého zákona*, str. 66.

¹⁰ V této kapitole se objevuje známý text vyzdvihující statečnou ženu (vv. 10–31), který je v hebrejštině tzv. abecední básní (první písmena každého verše jsou seřazena podle hebrejské abecedy).

Někteří autoři považují za jádro celé knihy druhou a třetí sbírku (10,1–22,16 a 25,1–29,27).¹¹ Tři velké sbírky (1,1–9,18; 10,1–22,16 a 25,1–29,27) nadepsané jako *Příslloví Šalomounova* vytyčují charakter knihy, jenž jako celek odkazuje ke králi Šalomounovi.¹² S jeho jménem bylo v Izraeli spojeno pěstování přísloví, biblická tradice ho přímo považuje za autora 3 000 přísloví a 1 500 písní (1Kr 5,12). Pod jeho pseudonymem se však skrývá celá řada anonymních mudrců, kteří byli tvůrci, sběrateli či jen uchovateli jednotlivých přísloví.¹³

Hebrejšтина používá pro přísloví slovo *mášál* (plurál *mešalím*). Ve svém významu toto slovo znamená „výrok, který má určitý význam a dosah, neboť je pronášen s určitou silou, a má určitou podobu“.¹⁴ M. Chiolerio pak charakterizuje význam přísloví takto: *Jde o naučení, především nábožensky a morálně inspirované, vycházející z obecných postřehů a nejčastěji vyjádřené evokujícími představami či radami, které vyžadují značnou myšlenkovou sílu, mají-li být pochopeny*.¹⁵

Většina přísloví je velmi starého data a ve svém vývoji prošla celou řadou úprav. Jsou výsledkem dlouhodobého procesu pozorování a zrání do konečné podoby. Mezi nápadné znaky knihy Příslloví patří způsob, jakým podává svůj obsah. Na rozdíl od Zákona a Proroků jej nevyhlašuje formou příkazů, ale nabízí jej jako možnosti, které přivádí k moudrosti. B. Pípal říká, že prvotním zaměřením zákona, Proroků a Žalmů byla výuka shromážděného lidu při bohoslužbách. Kniha Příslloví se ale zaměřuje především na jedince. *Tím může být jak otec či manžel, tak rovněž matka, dále syn či dcera, otrok, král a boháč a nakonec člověk spravedlivý, popř. bezbožný či lstivý*.¹⁶ Hlavním cílem knihy je tedy poučit ty, kdož chtějí být poučeni, aby tak získali vědomost, rozumnost a moudrost a mohli svůj život prožít harmonicky (Př 12,1; 13,14–15).

¹¹ Tak např. CHIOLERIO, Marco. *Blaze tomu, kdo slyší tato slova (Sir 50,28)*, str. 202.

¹² RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny: Úvod do Starozákonní literatury*. Praha: Vyšehrad, 1996, str. 315.

¹³ CHIOLERIO, Marco. *Blaze tomu, kdo slyší tato slova (Sir 50,28)*, str. 201.

¹⁴ Srov. NOVOTNÝ, Adolf. „Příslloví“, in *Biblický slovník*. 2. přepracované a rozšířené vydání, Praha: Kalich 1956, str. 755.

¹⁵ CHIOLERIO, Marco. *Blaze tomu, kdo slyší tato slova (Sir 50,28)*, str. 202.

¹⁶ Srov. PÍPAL, Blahoslav. *Moudrost knihy Příslloví*. Praha: Kalich, 1992, str. 9.

Za zmínku jistě stojí uvést, že tato kniha, charakteristická svým optimismem, se neseťkala v žádné době a v žádném prostředí s nějakým velkým čtenářským ohlasem. Vypovídá o tom fakt, že neexistuje mnoho výkladů této knihy, alespoň co se týká českého jazykového okruhu,¹⁷ i když v poslední době zájem o ni opět roste.¹⁸ Každopádně moudrost, v těchto knihách obsažená, se obrací v podstatě ke každému člověku, neboť všichni jsme povoláni k tomu ji hledat, nechat se jí obohatit a proměnit svou osobnost.

Motivací pro získání moudrosti nám mohou být i následující verše knihy *Prísloví*, který ČEP nadepisuje jako *paterý užitek moudrosti*.

Př 2,1-17: Můj synu, jestliže přijmeš mé výroky, uchováš-li mé příkazy ve svém nitru, abys věnoval pozornost moudrosti a naklonil své srdce k rozumnosti, jestliže přivoláš porozumění a hlasitě zavoláš na rozumnost, budeš-li ji hledat jako stříbro a pátrat po ní jako po skrytých pokladech, tehdy pochopíš, co je bázeň před Hospodinem, a dojdeš k poznání Boha. Neboť moudrost dává Hospodin, poznání i rozumnost pochází z jeho úst. Pro přímé má pohotovou pomoc, je štítem těm, kdo žijí bezúhonně, chrání stezky práva a střeží cestu svých věrných. Tehdy porozumíš spravedlnosti, právu a přímosti, všemu, co zanechává dobré stopy.

Neboť moudrost vejde do tvého srdce a poznání oblaží tvou duši. Tvou stráží se stane důvtip, rozumnost tě bude chránit. Ochrání tě před zlou cestou, před každým, kdo proradně mluví, před těmi, kdo opouštějí přímé stezky a chodí po temných cestách, kdo se radují, když páchají zlo, jásají nad zhoubnými proradnostmi, jejichž stesky jsou křivolaké; jsou neupřímní na každém kroku.

Moudrost tě ochrání před cizí ženou, před cizinkou, která se lísá svými řečmi, která opouští druha svého mládí, a na smlouvu svého Boha zapomíná.

¹⁷ Prakticky jediným českým komentářem je kniha STAROZÁKONNÍ PŘEKLADATELSKÁ KOMISE. *Prísloví – Kazatel – Píseň*. Praha: Kalich, 1979.

¹⁸ Viz např. velké anglické komentáře poslední doby WALTKE, Bruce K. *The Book of Proverbs: Chapter 1–15*. NICOT, Grand Rapids, MI: W. B. Eerdmans, 2004; WALTKE, Bruce K. *The Book of Proverbs: Chapter 16–31*. NICOT, Grand Rapids, MI: W. B. Eerdmans, 2005; FOX, Michael V. *Proverbs 1–9: A New Translation with Introduction and Commentary*. AB 18A, New York, NY: Doubleday, 2000; FOX, Michael V. *Proverbs 10–31: A New Translation with Introduction and Commentary*. AB 18B, New York, NY: Doubleday, 2009; KITCHEN, John A. *Proverbs. A Mentor Commentary*, London: Mentor, 2006.

3 Výchova a moudrost v knize Přísloví

Do této chvíle jsme hovořili o knize Přísloví a mudroslovné literatuře po-
všechně. Nyní se soustředíme na pojem výchovy a zejména na pojem moudrosti,
jenž je neoddělitelnou součástí obsahu knihy a její nejvýstižnější charakteristi-
kou. V celém procesu výchovy a formace je prvkem nezastupitelným.

V českém jazyce etymologie slova výchova s sebou přináší významy jako
táhnout vzhůru, náležitě ohýbat či *vytáhnout odněkud někam*.¹⁹ Hebrejšťina má
pro to, co bychom mohli nazvat výchovnou činností, jeden pojem, totiž sloveso
j-s-r. Přeložit jej můžeme jako *vést přímo, držet v kázni* nebo také výrazem
trestat či *napravit* (Př 29,19).²⁰ Význam slovesa *j-s-r* se tedy vztahuje jak na ká-
zeň, tak na *moudrost a poznání*. Příbuznými slovesy jsou potom sloveso *j-r-h*
s významem *ukázat, názorně vyučovat, poučit*,²¹ a zejména sloveso *j-k-ch*, které
má význam *kárat, volat k odpovědnosti, domlouvat* (Př 3,11).²²

Obecně můžeme říci, že výchova je prostředkem k zachování života urči-
tého společenství tak, aby byly uchovány a nadále předávány společně uznávané
hodnoty a vize do budoucnosti.²³ Konkrétními výchovnými přístupy pak usiluje o
rozvoj dané lidské osobnosti, a to vždy se zaměřením k jejímu poslednímu cíli.²⁴
Základním prostředím, ve kterém dochází k tomuto procesu, je právě rodina.

Výchova s moudrostí úzce souvisí. Slovo *moudrost*, hebrejsky *chokmá*, je
odvozeno z hebrejského kořene *ch-k-m*, které má základní význam *být moudrý,*
stát se moudrým.²⁵ Od tohoto kořene je odvozeno i přídavné jméno *chákám*

¹⁹ Srov. SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. Praha: ISV, 1999. Str.6.

²⁰ PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. 3. vydání, Praha: Kalich, 1997, str. 69.

²¹ PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník*, str. 72.

²² PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník*, str. 72; viz k tomu také NOVOTNÝ, Adolf. „Vy-
chován“, in *Biblický slovník*, str. 1234.

²³ Srov. HERCIKOVÁ, Pavla Edita. „Podněty starozákonních textů pro výchovu“, in PACNER,
Stanislav – HERCIKOVÁ, Pavla Edita – MACKERLE, Adam. *Podněty starozákonní literatury pro
výchovu a formaci*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011, str. 6.

²⁴ II. Vatikánský koncil. *Gravissimum educationis: Deklarace o křesťanské výchově*. Praha:
Scrutum, 1992, str. 5.

²⁵ PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník*, str. 54.

s významem *moudrý, dovedný, obratný*, které je rovněž velmi časté.²⁶ V knize Přísloví se slovo *moudrost (chokmá)* vyskytuje 102×.²⁷ Jeho význam je poměrně široký. K. Flossmann jej překládá jako *správné a rozumné jednání*, které proniká ke smyslu věci.²⁸ Další význam slova, který nacházíme u A. Novotného, odkazuje spíše na *zdatnost v určitém oboru, šikovnost*.²⁹ B. Pípal poukazuje na řecký ekvivalent slova *moudrost*, totiž *sofia*, a nabízí výčet významů jak hebrejského, tak i řeckého pojmu, které se nachází právě v knize Přísloví. Mezi ty patří: *hospodářská zdatnost* (Př 8,18–21), *umění vládnout a řídit* (Př 8,15), *chytrost v jednání* (Př 8,32–36), *moudrost jako boží prostřednice* (Př 1,20), jako *projev zbožnosti a bázně před Bohem* (Př 1,7; 9,10).³⁰ Za moudrého je také považován člověk, který sbírá přísloví a udílí rady (Př 24,23). Je tedy rádcem (Př 11,30), učitelem (Př 18,15) i vypravěčem (Př 22,17–18).³¹

Mezi základní otázky, které si kniha Přísloví pokládá, patří otázky po původu a pravé podobě *moudrosti*. Kde ji lze nalézt, kde jsou její kořeny a jaká je její pravá tvář? Jejím základem je víra v Boha, který je *Moudrost sama* a který všechno a všechny přivádí k pravému cíli.

Moudrost byla v Izraeli vždy spojována se srdcem. Hebrejská slova pro srdce (*léb* a *lébáb*)³² nesou dva významy. Tím prvním je myšlen pro život nezbytný, tělesný orgán (Př 4,23; 14,30), druhý význam s sebou přináší představu vnitřní podstaty člověka, orgán duše (Př 2,10). Takto jej chápe i K. Flossmann když říká, že *ve starozákonním pojetí je srdce nejen sídlem citu, ale především*

²⁶ Jenom v knize Př se vyskytuje 46×. Viz. PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník*, str. 54.

²⁷ Srov. PÍPAL, Blahoslav. *Moudrost knihy Přísloví*, str. 107.

²⁸ FLOSSMANN, Karel. *Moudrost ve Starém zákoně*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1989, str. 40.

²⁹ Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Moudrost“, in *Biblický slovník*, str. 449.

³⁰ PÍPAL, Blahoslav. *Moudrost knihy Přísloví*, str. 107.

³¹ Podobné rozdělení významů slova *chokmá* je možné najít i u VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Úvod do prorocké a mudroslovné literatury Starého zákona*, str. 63: 1. zdatnost v určitém oboru či řemesle; 2. schopnost správně rozhodovat a vládnout; 3. šikovnost v obecném smyslu; 4. řádné chování a 5. zbožnost.

³² Zdá se, že obě slova jsou naprostá synonyma.

*sídlem myšlení a vůle.*³³ Jak tomu můžeme rozumět? Úmysly člověka, které následně vedou k jeho činům, vznikají právě v srdci (Jr 23,20; Iz 10,7).

Člověk, coby lidská bytost obdařená rozumem, si uvědomuje sebe, svou činnost i mravní povahu svých skutků. Pomocí svědomí rozlišuje dobré od zlého. F. Tondra definuje svědomí jako *úkon rozumu osvíceného vírou, kterým člověk posuzuje konkrétní skutek, zda se shoduje či neshoduje se všeobecnou mravní normou.*³⁴ A. Novotný vnímá svědomí jako výsledek působení Ducha na srdce (2S 24,10), neboť Duch Boží má v srdci své sídlo.³⁵ Čím větší máme poznání, tím větší máme schopnost praktického úsudku. Rozum, který je obdařený poznáním pravdy, vyhodnotí mravní hodnotu skutku a předloží ji vůli. Vůle³⁶ se poté rozhoduje, zda mravně dobrý či zlý skutek chce vykonat. *Myslet znamená pro Izraelce moudře jednat.*³⁷ Moudrost, jak již bylo řečeno, proniká do podstaty věci, vnitřně formuje a posiluje vůli, aby se rozhodla pro správné jednání, tedy pro dobro. Z řečeného vyplývá, že konat dobro může jen ten, kdo ví, jak se věci skutečně mají. Praktická moudrost spočívá tedy v rozpoznání pravé povahy skutku, jeho správném vyhodnocení a přetvoření v moudré rozhodnutí, přičemž sídlem praktické moudrosti je právě srdce (Ex 36,2).

Pro Izraelce bylo srdce také místem síly (Dn 11,25), strachu (Dt 20,8), radosti (Dt 28,47), bolesti (Iz 65,14), pýchy (Dt 8,14), hněvu (Dt 19,6), soucitu (Oz 11,8), žádosti (Jb 31,7) ale i místem různých úvah (Gn 17,17), myšlení (Iz 65,17), uměleckých (Ex36,1) a pedagogických schopností (Ex 35,34).

Řekneme-li tedy srdce, můžeme si pod tímto pojmem představit celou lidskou osobnost a její charakter. Srdce je také místem mravního a náboženského života. V souvislosti s tím Nový zákon, snad ještě více než Starý zákon, zdůraz-

³³ Srov. FLOSSMANN, Karel. *Moudrost ve Starém zákoně*, str. 31.

³⁴ Srov. TONDRA, František. „Svědomí“, in *Skripta morální teologie*, str. 79.

³⁵ Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Srdce“, in *Biblický slovník*, str. 959.

³⁶ Hebrejščina nemá pro *vůli* výraz. Místo *vůle* užívá právě výrazu *srdce* (Ex 14,5; 35,21).

³⁷ Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Srdce“, str. 959.

ňuje, že srdce musí být proměněno, aby dokázalo milovat Boha i bližního (Dt 30,6–10).³⁸

Vše, co se na Zemi děje, se děje v určitém řádu. Nade vším pak stojí Boží zákon, jako nejvyšší pravidlo. Cokoliv je řízeno lidským rozumem, je napřed řízeno Božím zákonem, ne obráceně. Tak tedy i lidské skutky, pokud vycházejí z vyšších počátků, mohou působit lidské ctnosti získané.³⁹ Obecně o moudrosti platí, že je potřeba o ni prosit a také v ní soustavně a cílevědomě růst. Pakliže se dostaví, nemá být úzkostlivě skrývána, ale v celé své kráse má pozitivně vyznívat, a tak proměňovat a obohacovat nejen osobnost jedince, ale i život těch, kteří jsou v jeho blízkosti.

Je jistě dobré si uvědomit i opačný význam slova moudrost. Ten lze definovat jako *pošetilost, vzdorovitost, hloupost, bezbožnost, nezpůsobilost, unáhlelost, nestálost, nedbalost* či *nepozornost*. V knize Přísloví je těmto opakům moudrosti rovněž věnována pozornost. Např. v Př 10,1–17 jsou srovnávány osudy jak zbožných, tedy moudrých, tak i bezbožných, tedy pošetilých. Toto téma se objevuje i v jiných knihách sapienciální literatury (např. Ž 34,16–17; 37,18–20).

³⁸ Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Srdce“, str. 959.

³⁹ Srov. AKVINSKÝ, Tomáš. *Summa Theologiae*, I–II q. 63 a. 2 co.

3.1 Výchova ve vztahu k Bohu

Vztah k Bohu úzce souvisí se vztahem k sobě samému a lidem. Jakým způsobem? Mezi základní potřeby člověka náleží potřeba patřit, být přijat. Mít možnost aktivně se podílet na životě daného prostředí, obohacovat jej svými schopnostmi, přispívat tím, co je člověku vlastní. Bezpochyby tím základním prostředím je rodina. Uvnitř rodiny dochází k utváření a následně prožívání těch nejnositelnějších vztahů. Pokud výchovné působení rodičů z nějakých důvodů chybí, dá se jen obtížně nahradit. Společenství rodiny, ale i jiná společenství, která má dítě možnost zakoušet, jsou vždy určitým sociálním prostředím, které na osobnost dítěte působí a jej rozvíjí. Dítě, které zakouší bezvýhradné přijetí, cítí se tímto prostředím přijaté a motivované k následování hodnot, které toto prostředí vyznává. To úzce souvisí i s utvářením si vztahu takové důležitosti, jako je právě vztah k Bohu. Je-li rodina živým společenstvím církve, pak je dítě svědkem rozhovorů s Bohem, o Bohu a naslouchání Jeho slovu. Vnímá Boží přítomnost v tomto, pro něj tak zásadním, prostředí. Příklad rodičů a ostatních členů společenství, ve kterém se dítě pohybuje, je nosným základem, na němž může vyrůst důvěra a víra v Boha, jehož přítomnost ve svém rodinném prostředí zakouší.

Abychom byli schopni vztahy správným způsobem navazovat, udržovat a prohlubovat, měla by jim předcházet moudrá formace a přítomnost pozitivních vzorů. Otázkou moudrého či pošetilého počínání se zabývá i kniha *Příslaví*. Ta předkládá své rady jako podněty k poučení. Právě boj proti pošetlosti a nespravedlnosti je jedním z hlavních příkazů této knihy, která je vnímána také jako katechismus starozákonního lidu.⁴⁰

Na co je potřeba tedy dbát a pamatovat, vedeme-li děti ve vztahu k Bohu? V první řadě na věrnost Jeho výrokům. Je nutné znát jejich poselství, obsah. Centrálním pak je poznání, že Bůh je jediný, absolutní. Pokud člověk věří v něco nebo někoho jiného než v Boha, pak staví tuto osobu či věc na místo, které náleží

⁴⁰ Srov. PÍPAL, Blahoslav. *Moudrost knihy Příslaví*, str. 13.

pouze Jemu a popírá tak Jeho svrchovanost. To je však zásadní problém, který s sebou v dějinách spásy nesl a stále nese velmi neblahé důsledky pro ty, kdo nedbají na Hospodinovy výroky. Ne jinak tomu bylo od prvopočátku. I tehdy musel boží lid zaujmout k otázce jiných kultů, božstev, určitý postoj, který byl postojem věrnosti Hospodinu.

Postoj Bázně před Hospodinem se zachováváním Jeho výroků tedy úzce souvisí. Je nejen dalším podnětem pro formaci, ale i důležitým požadavkem ve vztahu k Němu samotnému. Život nás rodičů, žitý v postoji bázně před Hospodinem, je pro děti tou nejsilnější motivací k následování. Rovněž bychom měli usilovat a pamatovat, v celém komplexu oněch jednotlivých výchovných cílů směřujících ke vztahu k Bohu, na pozvání k životu žitého ve spravedlnosti a právu.

Jednotlivé podkapitoly budou tedy laděny v následujícím duchu. Svou pozornost zaměříme nejprve na *zachovávání Hospodinových výroků*, které je pro výchovu důležité a které vnímá i kniha Přísloví jako jedno ze zásadních témat.⁴¹ *Bázeň před Hospodinem*, jako základní životní postoj člověka, zásadní výchovný cíl a počátek samotné moudrosti, je druhým tématem, který kniha Přísloví nabízí.⁴² Posledním tématem této kapitoly, které svou podstatou odkazuje na jediného, skutečně spravedlivého vládce, je *spravedlnost a právo*, jež napomáhá zralému způsobu rozhodování se a ryzímu jednání v každodenním životě člověka.⁴³

⁴¹ Viz Př 3,5; 4,5; 13,13; 16,20; 19,16; 28,4; 28,7; 28,9; 29,18.

⁴² Př 1,7; 8,13; 9,10; 10,27; 14,26; 14,27; 15,33; 19,23; 22,4 a dále 9,10; 14,26; 29,25; 31,30.

⁴³ Př 4,18; 8,8; 10,3; 10,7; 11,8; 11,30; 12,5; 12,17; 12,28; 14,34; 25,26; 29,7 a dále 1,3; 3,33; 8,15; 16,8; 3,5; 11,28; 28,1; 28,12; 28,26; 16,20; 28,25.

3.1.1 Zachovávání Hospodinových výroků

3,5	Důvěřuj Hospodinu celým srdcem, na svoji rozumnost nespolehej.
4,5	Ziskej moudrost, ziskej rozumnost. Na výroky mých úst nezapomeň, neodchyl se od nich.
13,13	Kdo pohrdá slovem, přivádí se do záhuby, kdežto kdo se bojí přikázání, dochází odplaty.
16,20	Kdo je prozíravý ve slovu, nalézá dobro, blaze tomu, kdo doufá v Hospodina.
19,16	Kdo zachovává přikázání, střeží svůj život, zemře, kdo jeho cestami pohrdá.
28,7	Rozumný syn dodržuje Zákon, ale kdo se přátelí se žrouty, dělá svému otci hanbu.
29,18	Není-li žádného vidění, lid pustne, ale blaze tomu, kdo zachovává Zákon.

Celý Starý i Nový zákon je vnímán jako Boží slovo dané člověku (např. Gn 2,18; 6,13;12,1; Ex 3,4; Žd 1,1), ve kterém Bůh zjevuje svou vůli a vyzývá i inspiruje člověka k zachovávání obsahu jednotlivých výroků. Slovo se v hebrejštině řekne *dábár*.⁴⁴ Toto slovo je silné autoritou samotného Boha (Dt 12,32) a na rozdíl od slov lidských, Hospodinova slova nepodléhají proměně ani omylům.⁴⁵ Ačkoliv v dějinách Bůh promlouval vždy ke konkrétnímu člověku, Jeho výroky byly a jsou určeny všem lidem. Jsou vyjevením Jeho vůle, která se má naplnit. Tyto výroky mohou mít podobu nařízení, proroctví ale i varování či povzbuzení.⁴⁶ Jistě ne náhodou nacházíme také v knize Přísloví verše, které formou poučení i nařízení připomínají to podstatné, jak o tom hovoří např. i následující verš:

Př 4,5: Ziskej moudrost, ziskej rozumnost. Na výroky mých úst nezapomeň, neodchyl se od nich.

⁴⁴ *Dábár* zároveň znamená i *čin*. Srov. MOUNCE, R. H. „Výrok“ in *Nový biblický slovník*, ed. DOUGLAS, J. D. Praha: Návrat domů, 1996, str. 1107.

⁴⁵ Viz FEUILLET, André. „Slovo Boží“ in *Slovník biblické teologie*, ed. LÉON-DUFOUR, Xavier. Řím: Velehrad, 1991, str. 437.

⁴⁶ Viz TAYLOR, J. B. „Slovo“ in *Nový biblický slovník*, str. 934.

Tento verš je součástí 4. kapitoly, kterou je možné nadepsat jako *Nabytí moudrosti*.⁴⁷ Moudrost, ke které verš vybízí, spočívá v dodržování Hospodinových výroků zanesených v Tóře, tedy v Hospodinově Zákoně. Po celá pokolení má být tato moudrost předávána z otce na syna a osvojena natolik, že se stane součástí života každé generace. Od nejranějšího věku je tedy potřeba vést děti k poslušnosti těmto nařízením, která jsou neměnná a stále platná, i přese všechny změny, ke kterým v průběhu času dochází. Neboť *Hospodinova moudrost je tou nejzákladnější jistotou, která zasluhuje všechnu věrnost i lásku nové generace*.⁴⁸

Veršem jsme dále vybízeni: *na výroky mých úst nezapomeň, neodchyl se od nich*. Jaké konkrétní výroky může mít však verš na mysli? Hledáme-li odpověď, pak zcela jistě by naši pozornosti neměl uniknout výrok, který je snad nejvýznamnějším příkazem při vedení dětí, ale i formaci dospělých. Je jím vyznání *Slyš Izraeli (Šema Jisrael)*, které izraelský lid poprvé uslyšel z úst Mojžíšových. Na toto vyznání i příkaz je nutno pamatovat po všechna pokolení. Jeho znění nacházíme v knize Deuteronomium:

Dt 6,4-9: Slyš, Izraeli, Hospodin je náš Bůh, Hospodin jediný. Budeš milovat Hospodina, svého Boha, celým svým srdcem a celou svou duší a celou svou silou. A tato slova, která ti dnes přikazuji, budeš mít v srdci. Budeš je vštěpovat svým synům a budeš o nich rozmlouvat, když budeš sedět doma nebo půjdeš cestou, když budeš uléhat nebo vstávat. Uvážeš si je jako znamení na ruku a budeš je mít jako pásek na čele mezi očima. Napíšeš je také na veřeje svého domu a na své brány.

Obsahu a významu těchto slov, které se vyznačují hloubkou Hospodinova požadavku a sehrávají tak ve výchově vyvoleného lidu důležitou roli, věnujme nyní pozornost.

Slyš Izraeli je mimořádné oslovení a vyzvání člověka k obrácení své pozornosti na Boha i na to, co mu sděluje. Abychom však zaslechli toho, kdo k nám promlouvá, musíme být k tomu disponováni. Z naší strany je potřeba vytvořit pro to vhodné podmínky. Ztišit se, naklonit sluch a být otevřeni názoru sdělovatele. Zní to prostě. Jak nelehké to však je v době, kdy je kolem nás tolik vjemů. Ticho

⁴⁷ Tak ČEP.

⁴⁸ STAROZÁKONNÍ PŘEKLADATELSKÁ KOMISE. *Příslovi – Kazatel – Píseň*. Praha: Kalich, 1979, str. 36.

je nahrazeno neustálou reprodukcí hudebních songů, reklam či provozním hlukem všedního dne. Ticho, ztišení, vytváří však základní podmínku k naslouchání Bohu, bližním i sobě samému. Na základě slyšeného pak můžeme zaujmout konkrétní postoj. Slovo *slyš* můžeme vnímat také jako *rozuměj* a *uposlechni*. Tedy *slyš, já jsem Hospodin, tvůj Bůh*. To bylo zásadní sdělení určené nejen lidu na úpatí hory Choreb, ale stále aktuálně je určené i každému z nás. Izraelité, putující čtyřicet let po poušti, byli svědky mnoha velmi podivuhodných znamení, jež potvrzovala Boží jedinečnost a projev Jeho lásky k nim. Lid si postupně uvědomoval, že jedině Bohem mohou být zachráněni, a tuto svou zkušenost předával i svým potomkům. Také my jsme svědky podivuhodných událostí, které proměňují životy nás samých či životy lidí kolem nás. Uvědomujeme si, zakoušíme a vnímáme Boží přítomnost. I my jsme tedy pozváni vydat svědectví o Bohu a jeho lásce k nám také tím, že ji budeme předávat svým dětem a následným generacím.

C. Wiéner připomíná, že *láska k bližnímu je neoddělitelná od lásky k Bohu, neboť obě tato přikázání jsou vrcholem a klíčem Zákona*.⁴⁹ Tato dvě nejdůležitější přikázání jsou obsahem Desatera (Ex 20,1–17; Dt 5,6–21), které lid obdržel od Hospodina skrze Mojžíše a který je závazný i do dnešních dnů. Tento závazek připomíná i následující verš knihy Přísloví:

Př 19,16: Kdo zachovává přikázání, střeží svůj život, zemře, kdo jeho cestami pohrdá.

Jednotlivé *příkazy* obsažené v Desateru (dekalogu) jsou Hospodinovými výroky, které učí lid žít a jednat moudře, správně, prozíravě, v souladu s Bohem ustanoveným řádem (Dt 10,12–13).⁵⁰ Ačkoliv se jedná o příkazy, výroky samotného Boha, jejich naplňování nemá být vynucené silou, ale člověk se má pro jejich plnění rozhodnout na základě svobodné vůle. Takový postoj je projevem moudrosti, kterou nalézáme i v následujícím verši:

Př 13,13: Kdo pohrdá slovem, přivádí se do záhuby, kdežto kdo se bojí přikázání, dochází odplaty.

⁴⁹ Viz WIÉNER, Claude. „Bratrská láska“ in *Slovník biblické teologie*, str. 196.

⁵⁰ Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Přikázání“ in *Biblický slovník*, str. 747.

Ano, my se dnes můžeme ptát, nakolik jsou příkazy Starého zákona a podněty k výchově z něho vycházející aktuální či směřodonné dnes? Je zřejmé, že křesťanství nepřebírá striktně všechna nařízení Starého zákona, avšak poselství Hospodinových slov, nad kterými jsme se právě zamýšleli, nadčasově vypovídají o základní povinnosti rodičů a také o právu dětí na stále dokonalejší poznávání a milování Boha.⁵¹ Slova, která Bůh přikazuje, mají být zdrojem poznání i dnes, tak aby mohla řídit a ovlivňovat naše veškeré jednání. Aby se těmto slovům dostalo potřebné moci pozitivně ovlivňovat náš život, je potřeba, abychom je znali, učili se jim, přemýšleli o nich a mohli o nich s druhými hovořit. Znalost obsahu Hospodinových výroků je tedy důležitou podmínkou výchovy, která ve své podstatě je uváděním na cestu k životu s Bohem.⁵²

Nedochází-li v rodině k předávání tohoto, v životě člověka tak stěžejního poznání, pak jsme jako rodiče opomenuli, odmítli či odstranili jeden ze stěžejních pilířů, na kterém výchova nové generace má být budována. Můžeme si tedy položit otázku, zda patříme k těm, kteří zaslechli, uvědomili si a snaží se uvádět v život Boží slova, či k těm, kteří se domnívají, že dobře vychovat své děti dovedou i bez odkazu na původce života? Pravdivá odpověď s sebou nese i možnost volby další cesty.

Úvahou nad zmíněnými verši nacházíme také postupně ony podmínky, kterých je potřeba k věrohodnému předávání obsahu poselství. Mezi prvními je to ticho jako podmínka k naslouchání. Společenství, rodina pak jako prostředí sdílení. Naslouchání a sdělování tvoří podstatu funkční komunikace, která je v jakémkoliv žitém vztahu nezbytně nutná. O to spíše ve vztahu člověka s Bohem. Hodnota sdělení, jeho obsah, jsou také velmi podstatné. Je potřeba znát obsah toho, co chceme sdělovat, předávat. V tomto případě obsah jednotlivých Božích příkazů. Jejich znalost nalézáme tedy nejen jako další podmínku pro věrohodné předávání obsahu poselství, ale zejména jako svědectví o žité zkušenosti

⁵¹ Srov. II. Vatikánský koncil. *Gravissimum educationis: Deklarace o křesťanské výchově*, str. 6.

⁵² Srov. HERCIKOVÁ, Pavla Edita. „Podněty starozákonních textů pro výchovu“ in *Podněty starozákonní literatury pro výchovu a formaci*. ed. PACNER, Stanislav – HERCIKOVÁ, Pavla Edita – MACKERLE, Adam. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011, str. 15.

s Bohem. Všechny tyto kroky mají směřovat k přijetí a následně k věrnosti a poslušnosti poznaného Božího příkazu. Jejich případná absence ve výchově pak předznamenává neúspěch jakéhokoliv výchovného snažení.

3.1.2 Bázeň před Hospodinem

1,7	Počátek poznání je bázeň před Hospodinem, moudrostí a kázní pohrdají pošetilci.
8,13	Bázeň před Hospodinem znamená nenávidět zlo; nenávidím povýšenost, pýchu, cestu zlou, proradná ústa.
10,27	Bázeň před Hospodinem přidává dnů, kdežto svévolníkům se léta zkrátí.
14,27	Bázeň před Hospodinem je zdroj života, pomůže uniknout léčkám smrti.
15,33	Bázeň před Hospodinem napomíná k moudrosti, slávu předchází pokora.
19,23	Bázeň před Hospodinem vede k životu; nasycen přečkáš noc a nic zlého tě nepostihne.
22,4	Pokoru doprovází bázeň před Hospodinem, bohatství, sláva a život.

Výše uvedené verše jsou výpovědí o skutečném původu moudrosti, která vychází od Hospodina a která se zrcadlí v postoji bázně před Ním. I ony dosvědčují, že postoj bázně je samým počátkem poznání, moudrosti (Př 1,7), zdrojem života (Př 14,27), přivádějící k pokoře (Př 22,4; 15,33) a napomáhající v boji proti zlu, v jeho různých podobách (Př 8,13).

Z těchto zmíněných veršů můžeme vyzvednout text Př 1,7, který je součástí prologu knihy a pro své poselství je vnímán jako verš stěžejní:

Př 1,7: Počátek poznání je bázeň před Hospodinem, moudrostí a kázní pohrdají pošetilci.

Tento verš soustředí naši pozornost právě na samu bázeň před Hospodinem. Co se však myslí onou bázní? A co je potřeba učinit, abychom stáli v bázni před Hospodinem? Ačkoliv se jedná o jeden ze základních biblických pojmů, a to zejména v době starozákonní, dnešnímu člověku zůstává jeho obsah nejednou skryt. Bývá zaměňován za strach, který plyne z vědomí hříchu. *V biblickém slova*

*smyslu to však není strach či dokonce děs před nevyzpytatelným božstvem, ale naopak důvěrné a uctivé vzhlížení k moci, velebnosti a svatosti Stvořitele.*⁵³

Bůh se nám nezjevuje proto, aby nás vyděsil, ale aby nás strachu zbavil (srov. Jer 1,8). P. Auvray říká, že *opravdová víra, pevně zakotvená v důvěře v Boha, osvobozuje srdce od všeho strachu.*⁵⁴ Víra, kterou člověk přijal, proměňuje jeho život. Prožívá ji jak uvnitř, ve svém nitru, tak také navenek, kde se projevuje pro ni charakteristickým způsobem. Člověk citlivěji reaguje na příležitosti ke konání dobra, neboť tím se připodobňuje Bohu, Nejvyššímu dobru, se kterým se touží takto potkávat.⁵⁵ Stává se člověkem zbožným. Můžeme tedy říci, že synonymem bázně Boží je zbožnost.

Samotnou bázeň předchází také postoj pokory, o čemž vypovídá i následující verš:

Př 15,33: Bázeň před Hospodinem napomíná k moudrosti, slávu předchází pokora.

Člověk, který tuto vlastnost má, je pro ni chválen od lidí a také od Hospodina se mu dostává hojného požehnání (Př 18,12). Pokora je nejen opakem pýchy (Př 11,2), ale jde v ní zejména o *ochotné, nereptavé snášení ponížení, útlaku a opovržení ve víře v Boha, v něhož skládá všechnu svou naději.*⁵⁶ Přivádí také k uvědomění si vlastní nedokonalosti, slabosti a hříšnosti na jedné straně a na straně druhé touhy po blízkém společenství se svým Stvořitelem, který ve své nekonečné dobrotě a lásce člověku odpouští jeho hříchy. Úcta, respekt je pak tou správnou odpovědí člověka na tak velkorysý projev Božího milosrdenství.

K bázni Boží tedy úcta, respekt, pokora a zbožnost neodmyslitelně patří. Patří k ní i kázeň a poslušnost (Př 1,7; 23,17). Poslušnost přivádí k požehnání od Hospodina a to v podobě štěstí (Kaz 8,12), zdraví (Př 3,7–8), dlouhověkosti (Dt 6,2), početného potomstva (Jr 32,39), přátelství, dobrotivosti a Boží ochrany

⁵³ Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Bázeň“ in *Biblický slovník*, str. 62.

⁵⁴ Viz AUVRAY, Paul. „Bázeň Boží“ in *Slovník biblické teologie*, str. 21.

⁵⁵ Srov. ŠPIDLÍK, Tomáš. *Prameny světla: Příručka křesťanské dokonalosti*. 4. vydání, Olomouc: Refugium, 2009, str. 245.

⁵⁶ Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Pokora“ in *Biblický slovník*, str. 671.

(Ž 31,20; 33,18–19; 103,11).⁵⁷ Toto požehnání následně vede člověka k prohloubení jeho vztahu lásky k žehnajícímu Bohu a jeho chvále.

Podnětem a podstatou veškerého jednání člověka před Hospodinem tak nemá být strach, ale právě láska. Láska, která se chvěje, aby svým smýšlením a skutky nezranila Toho, který ji miluje. S motivem lásky se setkáváme jak ve Starém tak i Novém zákoně. Starý zákon bývá však nejednou charakterizován jako zákon založený na strachu, zatímco Nový zákon jako zákon lásky. Vycházíme-li však z konstituce Dei Verbum čl. 16, docházíme k poznání, že *Bůh, který inspiroval knihy obojího Zákona a je jejich původcem, moudře ustanovil, aby byl Nový zákon ukryt ve Starém a Starý aby byl zjevný v Novém*.⁵⁸ Tak tedy i láska se nachází v obou zákonech jako hybná síla, která s bázni Boží úzce souvisí. Je to také ona, která připomíná křesťanům potřebu setrvávání v postojích živé víry a opravdové zbožnosti, coby projevech bázně (Sk 9,31). Pokud došlo k narušení vztahu mezi člověkem a Bohem v důsledku hříchu, je to právě postoj bázně, který nás může přivést k pokání, k lítosti nad skutky. Pokorné vyznání těchto vin, lítost a následně snaha napravit své mravní jednání, je cestou ke zbožnosti. Zbožnost pak, jak již bylo řečeno, je synonymem Bázně Boží.

Abychom dokázali stát v postoji bázně před Hospodinem, je třeba mít poznání, které nachází odpověď na otázku, jež jsme si položili v úvodu této stati. Jaký postoj je tedy potřeba zaujmout, abychom stáli v bázni před Hospodinem? Souhrnně můžeme říci, že jde o vnitřní úsilí po úctě k Bohu, pokoře, zbožnosti, poslušnosti, mravnosti a zejména pak po lásce k Němu samému. Všechny tyto postoje bychom mohli označit také jako mravní ctnosti, jejichž žitá přítomnost vztahy s Bohem i lidmi proměňuje. Slovo ctnost ve Starém zákoně nenacházíme, přesto jsou ctnosti v něm implicitně zaneseny i tím, že nás povzbuzuje ke konání dobra (např. Př 12,2; 13,21; 28,10).

⁵⁷ Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Bázeň“ in *Biblický slovník*, str. 62.

⁵⁸ Srov. II. Vatikánský koncil. *Dei Verbum: Věřoučná konstituce o Božím zjevení*. Praha: Scriptum, 1992, str. 16.

Tak i při formaci dětí je nutné pamatovat na výchovu ke konání dobra. Jako se lze naučit hře na hudební nástroj, sportovat nebo mluvit cizími jazyky, tak je možné učit děti i dobrému jednání. Pomáhat jim vidět příležitosti, kde mohou svým vlastním přičiněním pomoci, pozitivně zasáhnout a konkrétní situaci tím proměnit. Zde opět platí, že vlastní příklad rodiče je tím nejvýmluvnějším podnětem k následování.

Takovéto výchovné směřování je jistě chvályhodné, předpokládá však od samého počátku Boží pomoc⁵⁹ a život žitý v bázni před Hospodinem.

⁵⁹ Srov. ŠPIDLÍK, Tomáš. *Prameny světla*, str. 168.

3.1.3 Spravedlnost a právo

4,18	Stezka spravedlivých je jak jasné světlo, které svítí stále víc, až je tu den.
10,3	Hospodin nedopustí, aby hladověl spravedlivý, kdežto choutkám svévolníků činí přítrž.
11,30	Ovoce spravedlivého je jako strom života, a kdo se ujímá duší, je moudrý.
12,17	Kdo šíří pravdu, hlásá spravedlnost, kdežto křivý svědek lest.
12,28	Na stezce spravedlnosti je život, tato cesta nesměruje k smrti.
25,26	Zkalený pramen a zkažená studánka je spravedlivý kolísající před svévolníkem.
29,7	Spravedlivý zná při nemajetných, svévolník pro takové poznání nemá porozumění.

Starý zákon spojuje pravdu se spravedlností a spravedlnost s Bohem. Božími zástupci ve věci spravedlnosti a práva byli a jsou zde na zemi soudcové (Př 8,15–16). Ti vnímají výraz *spravedlnost* prvořadě jako právní řád. Právo je tím, co nutí každého člověka zachovávat zákony a nařízení. Soudci jsou pak těmi, kdo mají zkoumat spravedlivé či nespravedlivé jednání těch, kteří byli obviněni, a případně prohlásit za nevinné, spravedlivé ty, kterým vina nebyla prokázána.

Přivádět skrze svou moudrost k spravedlivému způsobu rozhodování se a jednání v každodenním životě, to je jedním z cílů i knihy Přísloví. Výraz spravedlnost v ní nacházíme více než 90×, z čehož lze vyvodit, že patří k nejdůležitějším i nejpočetněji zastoupeným biblickým pojmům v této knize.⁶⁰ K spravedlivému jednání může být člověk motivován jak věrností Hospodinu a jeho slovu, tak i tzv. zákonem odplaty, který prostupuje celou knihou. Jeho smysl spočívá v tom, že každý spravedlivý, stejně jako každý pošetilý člověk, musí počítat se spravedlivou odměnou, jež za své skutky zasluhuje (Př 11,31).

Výraz *spravedlnost* je v hebrejštině odvozený od kořene *s-d-k*, který znamená *to, co je přímé, pevné, správné a co odpovídá předpokládané a uznávané*

⁶⁰ Srov. PÍPAL, Blahoslav. *Moudrost knihy Přísloví*, str. 79.

*normě, co je ve shodě s právem a pravdou.*⁶¹ Je tedy možné říct, že *spravedlnost je životní postoj, při němž člověk věrně zachovává Hospodinovu smlouvu* (Dt 6,25).⁶² Spravedlnosti významově odpovídají i slova jako *nevinnost, slitování* či *milosrdenství* (Ž 36,11). Ve Starém zákoně je význam slova *spravedlnost* vnímán také jako *pomoc, vysvobození* či *spása* (Ž 51,16). Všechny knihy Starého zákona, jakož i kniha Přísloví, odkazují pak svým obsahem na jediného, skutečně spravedlivého soudce, kterým je Bůh (např. Př 11,1; 15,29; srov. Ex 9,27).

V knize Přísloví nacházíme celou řadu výroků o spravedlivých, které je možné rozdělit do čtyř skupin:

- 1 vztah k Bohu, k právu a moudrosti;
- 2 vztah k člověku a společenství víry;
- 3 vztah ke stvoření, k zemi a tvorstvu;
- 4 vztah k bezbožnosti a k bezbožným.⁶³

1 Vztah k Bohu předpokládá kromě postoje bázně (Př 16,8) a poslušnosti jeho vůli i příkazům, neomezenou důvěru v Něj (Př 3,5). U důvěry se nyní krátce zastavme, neboť toto slovo se v knize Přísloví objevuje častěji a se spravedlností úzce souvisí. Člověk, procházející nejrůznějšími zkouškami a nástrahami, potřebuje oporu, skrze kterou dokáže těmto situacím odolávat a na základě které se také rozhoduje. Tou nejzákladnější oporou je právě důvěra, tak neoddělitelně spojená s nadějí. Ten, kdo skládá svou důvěru v Hospodina je v postoji očekávání něčeho dobrého (Př 11,28). Je-li tomu tak, a verše knihy Přísloví nás o tom znovu ujišťují, proč tak často setrváváme ve svém omylu a spoléháme se na pomoc druhého člověka, na jeho vlivné slovo, jeho sílu či bohatství? Vždyť tato důvěra předznamenává, že člověk bude muset nést následky vlastní pošetilé důvěřivosti (Př 28,26). Nedostatek důvěry v Boha vedl i v dějinách spásy lid ne jednou k takové volbě řešení, jakým bylo spoléhání se na sebe sama, posilování vlastní moci, modlářství nebo páchání násilí, kterého lid později velmi litoval.

⁶¹ Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Spravedlnost“ in *Biblický slovník*, str. 954.

⁶² STAROZÁKONNÍ PŘEKLADATELSKÁ KOMISE. *Přísloví – Kazatel – Píseň*, str. 64.

⁶³ Srov. PÍPAL, Blahoslav. *Moudrost knihy Přísloví*, str. 80.

Skutečnou naději nalézáme pouze u Boha, protože jen On sám, se svou mocí, moudrostí a láskou, je hoden neomezené důvěry (srov. Mt 6,24–34).⁶⁴

Naděje založená na Jeho slovu, které je pevné a neměnné, a na živé zkušenosti s Ním, se stává nosnou v čase zkoušek, které život přináší. Chceme-li, aby náš postoj důvěry byl skutečně postaven na Bohu, měli bychom si být vědomi toho, že se neobejdeme bez znalosti Hospodinových výroků, jejich obsahu a poselství.⁶⁵ To potvrzují i slova knihy Deuteronomium:

Dt 6,25: Bude se nám počítat za spravedlnost, budeme-li bedlivě dodržovat každý tento příkaz před Hospodinem, svým Bohem, jak nám přikázal.

Vidíme, že moudrost, jež přivádí ke spravedlnosti, úzce souvisí jak s vírou, tak i důvěrou a věrností Hospodinu. Tak tedy může být za spravedlivého považován jen ten člověk, v jehož srdci není víra v Boha nahrazena jinými vztahy, zájmy či objekty. Je tím, kdo věrně zachovává Jeho slova a důvěřuje v ně.

2 Druhou skupinou je vztah k člověku a společenství víry. Krásně to vyjadřuje jeden text knihy Přísloví, který upozorňuje na další podobu spravedlnosti, totiž na konkrétní pomoc bližnímu.

Př 29,7: Spravedlivý zná při nemajetných, svévolník pro takové poznání nemá porozumění.

Tak spravedlivý sytí hladové, obléká nahé, slitovává se a dává (Ž 37,21; 112,5) či koná takové skutky spravedlnosti, jakými jsou půst, almužna (srov. Mt 6,2) či modlitba. Vždy však s vědomím, že takového jednání je schopen jen z Boží milosti.

3 Třetí skupinou je vztah ke stvoření, k zemi a tvorstvu. Je možné citovat např. tento verš knihy Přísloví:

Př 12,17: Kdo šíří pravdu, hlásá spravedlnost, kdežto křivý svědek lest.

Bible na začátku říká, že Bůh stvořil člověka jako muže a ženu a následně je ustanovil správci nad Zemí i vším, co je na ní (Gn 1,26–30). Člověk nesený

⁶⁴ Viz LACAN, Marc-François. „Důvěra“ in *Slovník biblické teologie*, str. 100.

⁶⁵ Srov. PACNER, Stanislav. „Důvěra a naděje v Hospodina jako postoj vůči strachu“ in *Podněty starozákonní literatury pro výchovu a formaci*, str. 132.

vírou si uvědomuje, že dary země a ostatní život na ní jsou darem Boha a přistupuje k tomu s náležitou péčí a vztahem. Ve chvíli, kdy však opustí člověk víru, ztrácí ze zřetele i tento nadhled a má tendenci stát se méně citlivým či až bezohledným k zemi i samotným tvorům žijícím na ní. Tak spravedlivým je nazván ten, kdo zachovává, podporuje a pečuje o život ve všech jeho rozmanitých podobách.

4 Poslední, tedy čtvrtou skupinou, jsou potom texty, ve kterých je spravedlnost dávána do souvislosti k bezbožnosti, popř. člověk spravedlivý do vztahu k bezbožným. Vyjadřuje to např. následující verš:

Př 25,26: Zkalený pramen a zkažená studánka je spravedlivý kolísající před svévolníkem.

Proti důvěře v Hospodina stojí důvěra falešná, založená na člověku nebo jeho prostředcích. Ta však nemůže ve skutečných obtížích života obstát. Také pro toho, kdo by spravedlivé chování opustil, platí, že by pro něj bylo lépe, kdyby jej vůbec nepoznal (2Pt 2,21).

Jedním z dalších pohledů na spravedlnost je pohled na ctnost. Člověk, obdařený touto ctností, je přese všechnu její nádheru jen tím, kdo zrcadlí spravedlnost samotného Boha.⁶⁶ Sv. Tomáš definuje spravedlnost jako *habitus*, kterým někdo s pevnou a stálou vůlí dává každému jeho právo.⁶⁷ Tato ctnost patří spolu s mírností, statečností a moudrostí mezi čtyři tzv. kardinální ctnosti. Mravní život člověka je dokonalý, pokud se zakládá na těchto čtyřech důležitých ctnostech. Spravedlnost je pak tou, která upravuje vztah člověka k Bohu i lidem. Svým rozsahem se týká téměř celého Desatera. Spravedlnost je Boží dar, který je dán tomu, kdo o něj prosí a svým životem o něj usiluje. Tomuto obdarování musí však předcházet odpuštění hříchů (1P 2,24).

Ukážeme-li dětem, po které cestě životem kráčet, pak se nám dostává možnosti volby ze dvou cest. Jedna je široká, druhá úzká, první je cestou spravedlnosti a zachovávání práva, druhá plná útisku a bezpráví. Jedna přivádí ke vzta-

⁶⁶ Viz DESCAMPS, Albert. „Spravedlnost“ in *Slovník biblické teologie*, str. 469.

⁶⁷ Srov. AKVINSKÝ, Tomáš. *Summa Theologiae* II-II. q. 58. a. 1.

hu s Bohem (Ř 6,16) a k životu, druhá je cestou hříchu, jenž je vzpourou proti Bohu, a následně cestou vedoucí do záhuby. Položme si však jinou otázku: Máme coby rodiče skutečně právo předkládat dětem tyto dvě možnosti jako možnosti volby? Sama moudrost nás vede k závěru, který je i obsahem úvodního verše:

Př 12,28: Na stezce spravedlnosti je život, tato cesta nesměřuje k smrti.

Hledáme-li upřímně odpověď na otázku, jak žít, aby život byl zachován, požehnán a prožit v plnosti, pak odpovědí nám jsou právě slova tohoto verše.

3.2 Výchova ve vztahu k člověku

Tím nejpřirozenějším prostředím, ve kterém dochází k utváření osobnosti, je rodina. To bylo a zůstává prostředím, ve kterém se předávají náboženské zkušenosti, spolu s celou řadou poznání.

V době Starého zákona, tedy v době patriarchální společnosti, byl hlavou rodiny otec. Být otcem znamenalo také být knězem (Gn 12,7). On byl tím, kdo byl zodpovědný za předávání tradic dalším generacím (Ex 10,2) a to zejména ústně, tedy vypravováním (Dt 6,6–7). Rodinu však od samého jejího počátku vytváří spolu s mužem i jeho žena. (Gn 1,27–28). Aby byl muž schopen předávat Boží nauku svým potomkům neporušenou, musel si vybírat ženu mezi svými příbuznými. Společným úkolem manželů bylo jak zachování a pokračování rodu, tak i zachování a pokračování tradic.

Žena si nebyla s mužem té doby rovnocenná. Avšak žena rozumná byla považována za dar od Hospodina (Př 18,22).⁶⁸ Byla tou, která zajišťovala chod celé domácnosti (Př 31,10–31), pečovala o její jednotlivé členy a svým jednáním si dokázala získat úctu. Úcty se jí dostalo zejména tehdy, když porodila syna. Plodnost tedy patřila mezi její největší přednosti. Naproti tomu neplodnost ženy byla důvodem k rozluce manželství a jejímu následnému navrácení se do otcovského domu. Plodnost byla vnímána jako znamení Boží přízně a děti byly přijímány jako největší dar od Hospodina. Knihy Starého zákona hovoří v souvislosti s ženou, manželkou, o mnohoženství. Ačkoliv se zákony Izraele snažily polygamií omezit (Dt 17,17), s monogamním chováním se setkáváme až v době Nového zákona.

Mnohoženství úzce souviselo s touhou muže, aby jméno jeho rodu i nadále pokračovalo. Tuto touhu mělo naplnit zejména plození synů. S počtem synů pak souvisela i obranyschopnost rodiny. Snahou rodičů bylo, aby společenství

⁶⁸ Téma úcty vůči ženě nacházíme v knize Přísloví např. v těchto verších: 1,20; 1,23; 2,6; 2,16; 5,3; 5,18; 6,24; 7,4; 8,4; 8,15;8,20; 8,35; 9,1; 9,4; 11,16; 11,22; 12,4; 14,1; 18,22; 19,14; 21,9; 23,25; 23,27; 27,27; 30,20; 31,10; 31,12; 31,26; 31,29.

rodiny bylo vnitřně semknuté a pevné. Síla rodiny, či celého rodu, byla nejednou otázkou samotné její existence. Kdo se provinil proti této soudržnosti, byl za to mnohdy přísně potrestán.

Výsadní postavení mezi potomky měl prvorozený syn. Ten byl obdarován otcovým požehnáním a od ostatních sourozenců se mu mělo dostávat úcty a respektu.⁶⁹ Otázce vztahů mezi dětmi a jejich všeobecné formaci se zejména v době útlého dětství věnovala matka, která tak měla na děti značný výchovný vliv. Mezi dětmi žen a ženin se nedělal při výchově podstatný rozdíl. Chlapci byli vedeni také k tomu, aby se stali ochránci svých sester. *Synové však brzy přešli pod výchovu svého otce, který měl nad nimi téměř svrchovanou moc* (Dt 21,18–21).⁷⁰ Všem dětem bylo, nejen Zákonem, uloženo za povinnost ctít své rodiče (Dt 5,16; Př 1,8) a projevovat jim naprostou poslušnost.⁷¹ Skutečnost, že všichni vytváří jedno silné, živé společenství, vedla k tomu, že cokoliv se týkalo jednoho člena rodiny, dotýkalo se zároveň všech. Cokoliv provedl jeden člen rodiny, postihlo všechny. Vzájemná solidarita a loajalita byla nezbytná. Také Boží přízeň a požehnání projevené otci, tedy hlavě rodiny, bylo vnímáno jako přízeň a požehnání všem jednotlivým členům rodiny. Odkazuje to na skutečnost, že Bůh stojí nad rodinou, On je Ten, kdo vychovává a formuje každého jejího člena.

Pohlížíme-li na rodinu dnešní doby, vidíme, že k podstatnému posunu dochází již od dob platnosti Nového zákona. Pán Ježíš Kristus, zakladatel křesťanství, sám sebe přirovnává k ženichovi a církev ke své snoubence. Nejednou je jeho řeč zaměřena právě na rodinu, manželství a jeho nerozlučitelnost. Je to také On, kdo poukazuje na věrnost ve vztahu jako ideál manželského života. Muži mají milovat své ženy, jako Kristus miluje církev a ženy mají být oddány svým mužům, jako je církev oddána Kristu (Ef 5,24–26). Připomíná však také, že *nad rodinou i manželstvím stojí sám Bůh. Jemu má vše sloužit, tedy i ona rodina*

⁶⁹ Více k tomu viz VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Slovo Boží a slovo lidské*, str. 24.

⁷⁰ Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Roditi“ in *Biblický slovník*, str. 786.

⁷¹ Viz Př 1,8; 3,1; 3,13; 3,33; 4,3; 6,20; 8,10; 10,1; 10,6; 13,1; 19,20; 20,20; 22,15; 23,22; 24,24; 27,11; 28,7; 28,13. 29,19; 30,11; 30,17.

*a manželství.*⁷² Vlivem křesťanství docházelo k mnoha změnám uvnitř tohoto společenství. Žena postupně získala důstojnější postavení, její hodnota nebyla úzce vázána na plodnost. Společnost začala jako alternativu přijímat také možnost života mimo manželství, tedy způsobem zasvěcení se Bohu. Požadavek na stabilitu rodiny, přese všechny změny uvnitř ní, však zůstává stále stěžejní. Jen stabilní rodina je tím prostředím, které je schopno přirozeně zajistit zdravou výchovu svých dětí. Uvnitř ní stále oním přirozeným způsobem dochází k předávání hodnot, tedy i tradic, které rodina považuje za nosné a stěžejní.⁷³

Věřím, že obecně lze říci, že všichni, kteří jsme výchovou dětí pověřeni, usilujeme o jejich kvalitní formaci a jejich správné nasměrování.⁷⁴ V tomto procesu však nejednou narážíme na obtíže a limity, které souvisí jak se vzory, které jsme v dětství vnímali, tak s okolnostmi, které na výchovu působí. To nás, v tom pozitivním případě, motivuje k hledání takových výchovných principů, metod a způsobů, které jsou efektivní a skrze které se nám podaří dítě dobře vychovat. S dobou, která neustále mění svou „tvář“, mění se i hodnoty společnosti v ní a v souvislosti s tím i doporučované výchovné metody. To může nejednoho rodiče v jeho směřování oslabit. Celá tato má rozvaha má směřovat k uvědomění si základů, které jsou stabilní, tedy neměnné a na které se může rodič spolehnout v každé době. Být rodičem pak nutně neznamená být také křesťanem. Chci však poukázat na to, že tyto základy jsou stejně tak aplikovatelné pro věřícího rodiče jakož i nevěřícího. Předpokladem je však srdce otevřené poznání. Moudrost dává Hospodin, poznání i rozumnost pochází z jeho úst. (Př 2,6)

Hledáme-li vzory výchovy hodné následování, pak je jistě nacházíme právě u Hospodina. Jeho jednání s lidem či člověkem samotným zůstává kritériem, kterého je nutno se přidržet. Předpokladem jakékoliv zdařilé výchovy je fungující vztah mezi vychovatelem a vychovávaným. Právě tak je tomu

⁷² Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Roditi“, str. 786.

⁷³ Srov. PESCHKE, Karl-Heinz. *Křesťanská etika*. Praha: Vyšehrad, 1999, str. 428.

⁷⁴ Kniha Přísloví o tom hovoří např. v 2,6; 4,5; 10,20; 10,11; 10,14; 10,21; 10,31; 12,8; 13,3; 14,3; 15,4; 15,23; 18,21;22,11; 24,2; 25,11; 27,2.

i u Stvořitele, který má k člověku, v určitém slova smyslu, rodičovský vztah.⁷⁵ Analogicky, neméně důležitý je oboustranný vztah mezi rodičem a dítětem. Ten se stává mostem pro předávání zkušeností, poznání, názorů a postojů, mezi které nutně patří i zkušenost s Bohem, důvěra v Něj, víra v Něho.

⁷⁵ Srov. HERCIKOVÁ, Pavla Edita. „Podněty starozákonních textů pro výchovu“, str. 48.

3.2.1 Moudrý postoj vůči rodičům

1,8	Můj synu, poslouvej otcovo kárání a matčiným poučováním neopovrhuj.
3,1-2	Můj synu, na mé učení nezapomínej, ať tvé srdce příkazy mé dodržuje.
6,20	Dodržuj, můj synu, otcovy příkazy, a matčiným poučováním neopovrhuj.
10,1	Syn moudrý dělá radost otci, kdežto syn hloupý působí žal matce.
23,22	Poslouvej otce, on tě zplodil, a matkou nepohrdej, když zestárla.
28,7	Rozumný syn, dodržuje Zákon, ale kdo se přátelí se žrouty, dělá svému otci hanbu.
20,20	Kdo zlořečí otci a matce, tomu zhasne jeho světlo v nejhlubší tmě.

Mnoho textů knihy Přísloví hovoří o správném vztahu dětí k rodičům. Za všechny je možné citovat např. tento:

Př 1,8: Můj synu, poslouvej otcovo kárání a matčiným poučováním neopovrhuj. Budou ti půvabným věncem na hlavě a náhrdelníkem na tvém hrdle.

Na počátku našeho života stojí rodiče a jejich vzájemná láska. Ta je tím, co vytváří podmínky našeho zrodu a co si zasluhuje trvalé úcty. S výzvou k zachování úcty rodičům se setkáváme zejména v Desateru Božích přikázání. Obsah tohoto příkazu nacházíme také v knize Deuteronomium, kde se praví:

Dt 5,16: Cti svého otce i matku, jak ti přikázal Hospodin, tvůj Bůh, abys byl dlouho živ a dobře se ti vedlo na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.

Bůh daroval lidu prostřednictvím Mojžíše dvě desky zákona. V původním židovském pojetí první deska obsahuje čtyři přikázání zaměřená k plnění povinností vůči Bohu, druhá obsahuje šest přikázání zaměřených na vztah k bližnímu.⁷⁶ Úcta k rodičům, která je zanesena ve čtvrtém příkazu, byla vždy pokládána za posvátnou povinnost, skrze kterou vyjadřujeme úctu i samotnému Bohu. Vidíme tedy, že tento příkaz stojí na určitém rozhraní obou desek. Vztahuje se jak k povinnostem vůči Bohu, tak i vůči člověku. To připomíná i B. Pípal, když uvádí, že úcta k otci a matce má být chápána také jako projev bázně před Hospodinem.⁷⁷ J. Koppová dodává, že eventuální odepření této náležité úcty,

⁷⁶ Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Desatero“ in *Biblický slovník*, str. 121.

⁷⁷ Srov. PÍPAL, Blahoslav. *Moudrost knihy Přísloví*, str. 57.

vděčnosti, či duševní a hmotné péče starší generaci, je nelidským počínáním.⁷⁸ Také uvedené verše nás implicitně vybízí k zachování úcty rodičům. V těchto sedmi verších nacházíme až třikrát výzvu k tomu, abychom neopovrhovali svou matkou.⁷⁹ Tento pokyn lze jistě vztáhnout také na otce. S výrazem otec se setkáváme v knize Přísloví 26×, s označením matka 14×.⁸⁰ Otec a matka jsou v této knize zmíněni společně 12× (Př 1,8; 4,3; 6,20).⁸¹ Moudrý syn (jistě je možné vztáhnout i na dceru) má v úctě oba rodiče, pošetilý jimi však pohrdá. Ano, pakliže neúcta vstoupí do vztahu mezi dítětem a rodičem, projevuje se různými způsoby: vydíráním (Př 28,24), posměchem (Př 30,17) nebo zlořečením (Př 30,11). Takové projevy byly vždy těmi, které si zasloužily ty nejpřísnější tresty (Př 30,17).⁸² Bůh je však Tím, kdo se zastává otce i matky, zasažených touto křivdou (Př 20,20; 30,11–14). Řešením není tedy nenálepkování, (Př 24,24), utajení, přikrytí či omlouvání tohoto chování dítěte vůči rodiči, neboť to by znamenalo zvolit si cestu, která nevede k nápravě, ale spíše k neštěstí (Př 10,6). Jediným možným východiskem z této situace je upřímná lítost ze strany dítěte, které přálo rodiči něco zlého, vydíralo ho či se mu vysmívalo (Př 28,13). Na základě toho může rodič dítěti odpustit, opět žehnat a přát mu dobro (Př 3,13). Ptáme-li se tedy po moudrosti ve vztahu k rodičům, pak ji v první řadě nacházíme v projevech úcty, jež je také naplněním čtvrtého příkazu Desatera.

Je zřejmé, co je úkolem rodičů. Zajišťovat a naplňovat základní podmínky pro život svěřených dětí a vytvářet tak prostředí, ve kterém dochází k rozvoji a formaci osobnosti dítěte jak po stránce tělesné, duchovní, tak i duševní. Neodmyslitelnou součástí takovéto formace je i zprostředkování zkušenosti s vírou, života s Bohem. S tím úzce souvisí i požehnání, které má v rodině své místo (Př 3,33). Požehnání, hebrejsky *beraká*, představuje zvláštní životní sílu, která

⁷⁸ Srov. KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon – kniha pro dnešní dobu: Cesty k dějepisným knihám Izraele*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, str. 60.

⁷⁹ Srov. k tomu NOVOTNÝ, Adolf. „Opovržen“ in *Biblický slovník*, str. 553.

⁸⁰ Srov. PÍPAL, Blahoslav. *Moudrost knihy Přísloví*, str. 57.

⁸¹ Podle Talmudu je míněn otcem Bůh a matkou shromáždění (synagoga). Srov. FLOSSMANN, Karel. *Moudrost ve Starém zákoně*, s. 113.

⁸² Srov. KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon – kniha pro dnešní dobu*, str. 60.

umožňuje člověku úspěch na světě.⁸³ Ideálem člověka požehnaného byl pro Izraelitu v době starozákonní muž, na kterém spočinul Duch Hospodinův (srov. Iz 11,2–5). A kdo je dnes tím člověkem požehnaným? Vidíme, že my všichni, kteří jsme byli ve křtu ponořeni v Krista, jsme také nositeli tohoto Ducha, jenž udílí tyto vzácné dary. Za tímto požehnáním člověka je však vždy potřeba vidět Boha, neboť on je jeho původcem (Gn 26,3). Bůh žehná člověku a člověk může následně dobrořečit Bohu (Dt 8,10), čímž mu projevuje vděčnost za přijatá dobrodiní. Toto Boží požehnání bylo Izraelity předáváno z otce na syna (Gn 12,1–3; 48,15). Lidu žehnal také Mojžíš před svou smrtí (Dt 33,1), později Jozue (Joz 22,6), král David (2S 6,18), i Šalamoun (1Kr 8,14). Žehnání se stalo postupně výsadou kněží (Dt 10,8) a vrcholného naplnění dochází v Mesiáši, Ježíši Kristu (Mt 21,9). Těm všem, kdož došli požehnání, se dobře vede (Jr 23,5–6). Avšak k tomu, aby se jim dobře vedlo, potřebují také moudrost (Př 3,13), projevující se správným, rozumným jednáním.

A jak se moudrost, coby správné a rozumné jednání, má projevit v postojích dítěte? Stojí za to znovu připomenout již výše citovaný verš knihy Přísloví:

Př 1,8: Můj synu, poslouchej otcovo kárání a matčiným poučováním neopovrhuj.

Slova verše vybízí k poslušnosti přikázání, Zákona, k vyslechnutí otcova kárajícího slova, k ochotě vyslechnout matku, která poučuje, předává své životní zkušenosti. Dítě však musí chtít otevřít svůj sluch a naklonit své srdce k těmto výchovným pobídkám. Jak však motivovat dítě k tomu, aby chtělo spolupracovat, naslouchat a nechat se vést po správné cestě? Častý výskyt slov *poslouchej*, *dodržuj*, *nezapomínej* nás odkazují na kázeň, která je jak Božím, tak i lidským prostředkem užívaným při výchově a vedení člověka. Hebrejšтина pro to používá kořen *j-s-r*, které má význam *držet v kázni*, *napomínat*, *trestat* (Př 29,19).⁸⁴ Tento výraz je v knize Přísloví uveden 5× a jeho význam se vztahuje i na *moudrost a poznání*.

⁸³ Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Požehnání“ in *Biblický slovník*, str. 709.

⁸⁴ Viz PÍPAL, Blahoslav, *Hebrejštko – český slovník ke Starému zákonu*, str.69.

Od tohoto kořene je pak odvozeno podstatné jméno *músár* s významem *kázeň, napomenutí, potrestání*, které se v knize Přísloví vyskytuje 30×.⁸⁵ A. Novotný uvádí další významy pro slovo kázeň: *kárání, poučování, domlouvání, praktické vedení, cvičení i trestání*.⁸⁶ Prostředkem k získání kázně má být lidské a Boží slovo, v době Starého zákona byla mimo to doporučována i hůl (Př 22,15). Cílem kázně je, aby dítě pochopilo, poznalo (Př 8,10), vědělo, co má konat, jak má jednat, aby získalo moudrost a bázeň před Bohem. Kniha Přísloví nás vyzývá k ochotnému přijímání kázně (Př 19,20) a také poukazuje na to, že nezná lepší ochranu před nebezpečím, než jakým je právě poslušnost (Př 27,11). Sloveso *poslouchat* má v češtině i hebrejštině dva významy. Jednak znamená *slyšet, pozorně naslouchat, přijímat slyšené* (Př 13,1; Gn 18,10), druhým významem je pak *konat podle slyšené rady, poslechnout vyslyšený pokyn, příkaz, Zákon, slovo, rozkaz* (Gn 28,7).⁸⁷

Je to Bůh, vzor rodičovské péče a výchovy, kdo primárně vyučuje lid svým slovem, učí ho chodit po cestách života, dává na něj pozor, sklání se k němu, pečuje o něj a o jeho potřeby, ulehčuje mu od zátěže. Je-li však potřeba, užívá i trestu. Ne proto, aby lid zničil, ale aby jej přivedl k nápravě. Souhrnně lze říci, že Boží výchova je milující a laskavá, zároveň přísná a důsledná.⁸⁸ Takovéto vedení praktikované i samotnými rodiči přirozeně přivádí k zachování úcty a respektování rodičovské autority a onomu moudrému postoji vůči rodičům.

⁸⁵ Srov. PÍPAL, Blahoslav. *Moudrost knihy Přísloví*, str. 72.

⁸⁶ Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Kázeň“ in *Biblický slovník*, str. 325.

⁸⁷ Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Poslušnost“ in *Biblický slovník*, str. 687.

⁸⁸ Srov. HERCIKOVÁ, Pavla Edita. „Podněty starozákonní literatury pro výchovu a formaci“, str. 60.

3.2.2 Moudrý postoj vůči ženě

5,18	Ať je požehnán tvůj pramen, raduj se z ženy svého mládí.
11,16	Ušlechtilá žena se drží cti, kdežto ukrutníci se drží bohatství.
12,4	Žena statečná je korunou svého manžela, kdežto ostudná mu je jako kostižer v kostech.
14,1	Moudrá žena buduje svůj dům, kdežto pošetilá jej vlastníma rukama boří.
18,22	Kdo našel ženu, našel dobro, a došel u Hospodina zalíbení.
19,14	Dům a majetek lze zdědit po otcích, ale zbožná žena je od Hospodina.
31,10	Ženu statečnou kdo nalezne? Je daleko cennější než perly.

Žena, ženy, to je důležité téma mudroslovné literatury a tedy i knihy Přísloví. Při zběžném pohledu se nám může zdát, že se kniha Přísloví soustředí především na muže, přesto se v 52 verších knihy se slovem žena setkáváme. Jak ale vypadá žena, o které tato kniha hovoří? A co by měl mít muž na zřeteli, když se učí pohybovat ve světě, jehož neodmyslitelnou součástí jsou právě ženy? Žena má v této knize více podob. Verše o ní mluví jako o ženě (Př 11,16), ale také o matce (Př 23,25), dceři (Př 31,29), sestře (Př 7,4), o děvečce (Př 27,27), cizince, cizí (Př 2,16; 5,3) a prostitutce (Př 23,27). Ačkoliv ženství je společným jmenovatelem všech těchto podob, odlišeny jsou od sebe navzájem a podstatně rolí, jakou v dané společnosti hrají. A tak mezi nimi nacházíme ženu statečnou (Př 31,10), moudrou (Př 14,1), zbožnou (Př 19,14), ušlechtilou (Př 11,16), prozíravou (Př 19,14), krásnou (Př 11,22), na straně druhé také ženu hloupou (Př 9,13), pošetilou (Př 14,1), cizoložnou (Př 30,20), svárlivou (Př 21,9), zlou (Př 6,24), svéhlavou a rozmarnou (Př 11,22). A také ženu, která představuje pro muže největší nebezpečí, protože patří již jinému muži (Př 6,28–29; 6,32). Jedná se tedy o různé charaktery žen, se kterými se muž ve světě setkává, a to v jakékoliv době. Kniha však poukazuje ještě na jednu podobu ženy a tou je personifikovaná moudrost (Př 9,1–6). Moudrost je jak v hebrejštině, tak i v češtině ženského rodu. Personifikovaná moudrost vystupuje jako žena, která je vnímána s náležitou úctou (Př 1,20–33). Kdo chce tuto ženu získat, musí zaslechnout její hlas (Př 8,4), hledat ji a následně si jí cenit více než stříbra a pokladů (Př 8,11; 31,10).

Je to žena velmi mocná (Př 8,15), spravedlivá (Př 8, 20), je nositelkou života (Př 8,35) jak pro moudrého, tak i pro prostoduchého (Př 9,4), pokud se k ní obrátí (Př 1,23). Ona je darem od Hospodina (Př 2,6), je tou, která chrání muže i před nebezpečím v podobě ženy nepočestné (Př 2,16).

Př 12,4: Žena statečná je korunou svého manžela, kdežto ostudná mu je jako kostižer v kostech.

Jak uvedený verš vypovídá, také *žena statečná je korunou svého manžela*. Co si však lze představit pod statečností ženy, která je zmiňována několika verši knihy a tolik zdobí svého muže? Statečnost v hebrejštině souvisí se slovesy *s-r-h* s významem *bojovat, zápasit* (Gn 32,28), a také se slovesem *ch-z-q* s významem *být silný, vyvinout, prokázat sílu, prokázat ji skutkem* (1Kr 1,52).⁸⁹ Žena statečná, jak ji předkládá kniha Přísloví, prokazuje svému muži jen dobro (Př 31,12), záleží jí na mužově cti (Př 11,16) a svou lásku mu projevuje činy (Př 31,23). Je pracovitá (Př 31,16), milosrdná (Př 31,20), vlídná a moudrá (Př 31,26), silná, zachovává si důstojnost a je pozitivního ducha (Př 31,25). Její životní postoj je postojem bázně před Hospodinem a postojem úcty před svým mužem. Žena statečná, zbožná a moudrá je hodna chvály a i ona je darem od Hospodina (Př 19,14).

Kdežto ostudná mu je jako kostižer v kostech. Žije-li muž v bázni před Hospodinem, pak ho tento postoj chrání před zlem (Př 11,27). Verše knihy poukazují na skutečnost, že zlo pramení zejména z bezbožnosti, nespravedlnosti a hlouposti (Př 13,20). Je to právě člověk hříšný, který okusí zlého vrchovatě (Př 12,21). Kniha Přísloví takové počínání označuje za pošetilé. Pošetilým je člověk, kterému se nedostává moudrosti (Př 18,2), člověk, který nežije s Bohem (Př 28,26). Takový muž není schopen pochopit pravou podstatu věcí a stává se slabým a náchylným k omylu, ke hříchu. Jednou z podob zla, které na muže číhá a před kterým je varován, je žena. Není to však žena statečná, bohabojná, ale žena ostudná, cizinka či žena cizí (Př 6,32). Možná si klademe otázku, čím je tolik nebezpečná ona cizinka? Přistěhovalci a cizinci, kteří byli neizraelského původu, ale kteří trvale přebývali mezi Izraelity (Lv 16,29), se museli podrobovat

⁸⁹ Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Statečně“ in *Biblický slovník*, str. 988.

Zákonu, ale nebyli přímo nuceni k náboženským povinnostem.⁹⁰ Zdá se však, že na zodpovězení naší otázky bude potřeba nahlížet na pojem *cizí žena* z jiného úhlu pohledu. Pod pojmem *cizí žena* si lze představit jednak modloslužbu spojenou s prostitucí,⁹¹ kdy chrámové nevěstky, zasvěcené bohyni plodnosti, ji nabízely v rámci tohoto svého zasvěcení, nebo si pod tímto pojmem můžeme představit nevěstky za plat (Př 5,20; 6,24). Počinání nevěstek bylo jak v době starozákonní (Gn 38,15), tak i v době Nového zákona považováno za velké nebezpečí a ony samy byly pokládány za vyvrhele společnosti (Mt 21,31). Smilstvo, kterého se dopouštěly, bylo považováno za odpadnutí od Hospodina (Jr 2,20), nebo vypovídalo právě o tom, že žena patřila k pohanským kultům. I s ohledem na tyto skutečnosti platilo, že žádná z izraelských dcer nesměla směřovat životem tímto způsobem, neboť smilné chování je Bohu ohavností (Dt 23,17).⁹² Právě prostitutky jsou příslovími nazývány ženou cizí. Srdce takové ženy je, dle knihy Přísloví, zákeřné (Př 7,10), dotěrné (Př 7, 11), nestoudné (Př 7,13) a nevěrné (Př 7,19).

Muž, který touží být veden, naplňován a posilován moudrostí, si je těchto skutečností vědom a dostává se mu odvahy proti těmto svodům statečně bojovat, zápasit o svou víru, o zachování čistoty a věrnosti Hospodinu a jeho příkazům. V tomto zápase mu, od samého počátku, mají být nápomocni rodiče, kteří mu zprostředkovávají poznání a učí ho moudrému rozlišování. K ženě necht' muž přistupuje vždy s úctou a respektem, avšak i opatrností a rozvahou. V tomto výchovném úsilí mohou být rodičům a jejich synům nápomocny i samotné texty knihy Přísloví, *která hodnotí ženy ne podle jejich kvalit, ale podle užitečnosti či nebezpečnosti pro syna.*⁹³

⁹⁰ Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Přichozí“ in *Biblický slovník*, str. 744.

⁹¹ Srov. FLOSSMANN, Karel. *Moudrost ve Starém zákoně*, str. 114.

⁹² Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Nevěstka“ in *Biblický slovník*, str. 501.

⁹³ Srov. <http://revue.theofil.cz/revue-clanek.php?clanek=277>.

3.2.3 Moudrý postoj vůči sobě samému

10,20	Jazyk spravedlivého je výborné stříbro, srdce svévolníků nestojí za nic.
12,8	Muž bude chválen pro svá prozíravá ústa, kdežto ten, kdo má zvrácené srdce, upadne v pohrdání.
13,3	Kdo hlídá svá ústa, střeží svůj život, kdo se pošklebuje, toho stihne zkáza.
14,3	Z úst pošetilce vyrůstá povýšenost, kdežto moudré jejich rty střeží.
15,4	Mírný jazyk je stromem života, kdežto pokřivený rozkládá ducha.
18,21	V moci jazyka je život i smrt, kdo ho rád používá, nají se jeho plodů.
27,2	Ať tě chválí cizí a ne tvá vlastní ústa, cizinec a ne tvoje rty.

Předešlé kapitoly, ve kterých jsme věnovali pozornost vztahu k Bohu i k člověku, nám jsou již do značné míry odpovědí na otázku, co vše zahrnuje *moudrý postoj vůči sobě samému*. Syntézou výstupů jednotlivých kapitol docházíme k vytvoření si představy, jakým způsobem lze moudrost uchopit a nechat se jejím prostřednictvím přivádět k životu v jeho pravé podobě. O čem jsme až doposud nehovořili, je poznání, ke kterému docházíme i na základě předložených veršů, že život či smrt si volíme také vlastní řečí. Výmluvně to dosvědčuje i následující verš:

Př 18,21: V moci jazyka je život i smrt, kdo ho rád používá, nají se jeho plodů.

S výrazem *jazyk* se v knize Přísloví setkáváme 19×, se slovem *ústa* 56× a s označením *rty* 46×.⁹⁴ Jazyk, ústa, rty, to jsou orgány, které formulují a vyjevují smýšlení člověka navenek. Početné zastoupení těchto výrazů v knize lze chápat jako kladení apelu na opatrnost při jeho užívání. Každé vyřčené slovo má totiž velkou sílu, ať už v pozitivním nebo negativním smyslu. Dříve než se jím budeme zabírat podrobněji, pohlédněme na charakteristiky jazyka, úst a rtů, jak o nich vypovídá kniha Přísloví, ale i jiné knihy Starého zákona. Jazyk spravedlivého chválí Boha (Ž 45,2), souvisí s moudrostí srdce (Př 16, 23) a je jako ryzí stříbro (Př 10,20). Naproti tomu zvrácený jazyk zlořečí lidem, je jako had (Ž 140,4), jako nabroušená břitva (Ž 52,4) či vražedný šíp (Jr 9,7).

⁹⁴ PÍPAL, Blahoslav. *Moudrost knihy Přísloví*, str. 41.

P. Surgy dodává, že *zvráceným užíváním jazyka vznikají lež, podvod, dvojsmyslnost, pomluvy a zlořečení*.⁹⁵

Na jiných místech knihy Přísloví nacházíme významově podobné slovní vyjádření, slovo *ústa*. Tento výraz je užíván zejména pro označení toho, co z úst vychází (Př 13,3). Tak např. čteme:

Př 2,6: Z Hospodinových úst vyšlo poznání a rozvážnost.

Př 4,5: Na výroky Jeho úst nezapomínej.

Člověk, který dokáže ohlídat svá ústa, nejen že tím střeží vlastní život (Př 13,3), ale plodí i samu moudrost (Př 10,31), neboť ví, v čem má Bůh zalíbení (Př 10,32). Takový člověk dojde chvály (Př 12,8). Naproti tomu v ústech pošetilých se skrývá povýšenost (Př 14,3), násilí (Př 10,11), proradnost, zrada (Př 10,32) a v důsledku toho, i přicházející zkáza (Př 10,14).

Stejně jako u dvou předešlých výrazů, nacházíme také u rtů jejich pozitivní i negativní užití. Moudrost v knize Přísloví velmi oceňuje rty spravedlivé, které jsou požehnáním pro druhé (Př 10,21), rozumné, na nichž se nalézá moudrost (Př 10,13) a rty ušlechtilé (Př 22,11). Prozíravým je pak nazván ten, kdo umí své rty krotit a není mnohomluvný. Kniha si však všímá také rtů, které mluví, aby potrápily (Př 24,2), rtů zrádných, které šíří pomluvy (Př 10,18) a rtů pošetilých (Př 10,10), před kterými varuje.

Ať už svou pozornost věnujeme jazyku, ústům či rtům, buďme si vždy vědomi toho, že člověk nese následky za všechna slova, která jimi vyslovil (Př 13,2; Mt 12,36).⁹⁶ Moudrost v této oblasti můžeme prokázat sami sobě i tím, že budeme prosit Boha, inspirování např. i slovy žalmu (Ž 141,3), aby postavil stráž k našim ústům a hlídku k našim rtům a my tak byli uchráněni mluvením, které by druhého negativně zasáhlo a zranilo.

S těmito orgány úzce souvisí i samo *slovo*, které z nich vychází a pro které hebrejšтина používá výraz *dábár*.⁹⁷ Ve starozákonním pojetí mělo slovo velkou

⁹⁵ Viz SURGY, Paul. „Jazyk“ in *Slovník biblické teologie*, str. 150.

⁹⁶ Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Mluvení“ in *Biblický slovník*, str. 435.

⁹⁷ CHIOLERIO, Marco. *Blaze tomu, kdo slyší tato slova (Sír 50,28)*, str. 22.

váhu. Bylo vnímáno jako vyjádření samotné vůle a úmyslu člověka. Souviselo tedy úzce se zamýšleným činem. Ve světle tohoto chápání bylo tak např. i žehnání či kletba chápáno jako konkrétní skutek. Toto vnímání potvrzuje i to, že hebrejské *dábár* znamená jak *slovo*, tak i *skutek, čin*.⁹⁸ Na základě slov, která z člověka vychází, je tak možné poznávat jeho pravou podstatu. *Mluvení je totiž nejvýznamnějším, nejvýraznějším, nejpružnějším a nejdalekosáhlejším výrazem bytosti*.⁹⁹

Každé vyřčené slovo je nesené určitou silou, ve které je schopno věci i konkrétní události ovlivňovat (Př 25,11), proměňovat, naplňovat, ale i ničit (Př 12,6) či uzdravovat (Př 15,23). Pakliže toto vše naše lidské slovo dokáže, o co více platí o slově Božím, že je Jeho samotným dílem (Gn 1,3–29). Na stranu druhou, nejednou je slovo lidské prázdné, marné (Ef 5,6), zákeřné (Ž 35,20)¹⁰⁰ vymyšlené (2Pt 2,3) nebo pochlebné (1Te 2,5). Všichni jsme však povoláni k tomu žít před Bohem i lidmi v pravdě. Tento závazek naplníme jen tehdy, kdy naše slova budou ve shodě s našimi skutky.

Jaké závěry nám plynou z této kapitoly a jakým způsobem je můžeme uchopit pro oblast sebevýchovy? Na základě rozboru předešlého textu docházíme k poznání síly a moci našich slov, která mají být v první řadě oslavou Boha (Př 10,32) ale i dobrořečením lidem (Př 12,25). Je potřeba zvažovat každé slovo, které má vyjít z našich úst (Př 13,3), a tak předcházet těžkostem, která stihnou každého mnohomluvného, proradného či pošetilého. Vždyť člověku je dar řeči darován proto, aby skrze ni léčil, uzdravoval a pomáhal.¹⁰¹ Síla našich slov bude umocněna i skutky, které mají být ve vzájemné shodě. Připouštíme-li, že naše slova jsou obrazem našeho nitra, usilujme tedy o moudrost, která nitro člověka proměňuje, a nechejme se jí poučit o všem, co je v životě podstatné (Př 14,3), důležité a životu prospěšné.

⁹⁸ Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Mluvení“, str. 435.

⁹⁹ Viz NOVOTNÝ, Adolf. „Mluvení“, str. 435.

¹⁰⁰ ŠTIFTER, Josef, *Malá biblická konkordance*. 2. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1953, str. 198.

¹⁰¹ Srov. STAROZÁKONNÍ PŘEKLADATELSKÁ KOMISE. *Přísloví – Kazatel – Píseň*. str. 75.

4 Závěr

Jako projev velké milosti od Pána vnímám čas, který mi byl dopřán strávit s knihou Přísloví. Stala se mi po určitý čas společnicí, které jsem se velmi intenzivně věnovala a trávila s ní mnoho času. Upřednostnila ji před jinými povinnostmi, dala ji přednost před mnohým. Ona zas mě provázela od božího rána až do pozdních večerních hodin. Čas s ní byl naplňován postupným poznáváním a uváděním do pravdy. Poznáním, které proměňuje srdce i postoje člověka. Bylo to setkání s moudrostí, která se obrací ke každému z nás a praví: *Obrat'te se, když vám domlouvám. Hle, nechám na vás proudit svého ducha, uvedu vám ve známost svá slova* (Př 1,23). V tomto oslovení nalézám i samotné poselství knihy.

Moudrost nenechá bez odměny toho, kdo ji věnuje svůj čas, nakloní sluch a nechá se jí oslovit. Proměňuje jeho smýšlení i jednání tak, že již není tím, kdo usedl a vzal ji v knize prvně do rukou. Prostřednictvím jednotlivých veršů nás učí, jak rozdílným je život žitý s Bohem či bez Boha. V takovém případě životní cesta míjí cíl zásadní. Kniha Přísloví je tedy pramenem, ze kterého lze hojně čerpat pro každodenní život, tedy i pro sebevýchovu a výchovu svěřených dětí.

Text knihy mě postupně vede k poznání dvou základních výchovných cílů, na které máme výchovné úsilí zaměřit. Jde o budování vztahu k člověku i Bohu. Děti přirozeně vedeme k navazování, prohlubování a rozvíjení vztahu s námi, rodiči, i dalšími lidmi. Avšak, každé nové generaci má být prostřednictvím výchovy umožněno také poznávání Boha a jeho lásky, kterou nám projevil. Nedochozí-li v rodině k předávání a budování tohoto, pro život člověka tak podstatného vztahu, pak jsme jako rodiče opomenuli, odmítli či odstranili onen základní stavební kámen, na kterém má být výchova vystavěna.

Výchova a úsilí při ní vynaložené naplní tedy svou podstatu jen za předpokladu, že bude orientována jak na člověka, tak i na Boha a vztah lásky k Němu. Neboť právě láska k Bohu, jakož i k bližnímu, je vrcholem a samou podstatou života, který nám byl Bohem darován. Je cílem nejpodstatnějším, tím, o jehož naplnění máme usilovat. Boží jednání s člověkem pak zůstává kritériem, kterého je nutné se přidržet a následovat.

Mezi dílčími cíli a podněty, které napomáhají utváření a prohlubování vztahu s Bohem, nacházíme v knize Přísloví víru i důvěru v Hospodina a poslušnost Jeho slovu. Poslušnost a následně věrnost Božímu slovu lze osvědčit jediné tehdy, známe-li jejich obsah a poselství. Znalost Božího slova a jeho obsahu tak nacházím, spolu s postojem bázně Boží a spravedlností, jako důležitou součást výchovy.

Moudrost, jež je příčinou, mírou i vodítkem všech mravních ctností, nás vede prostřednictvím knihy Přísloví k poznání, že výchovou i sebevýchovou máme usilovat o rozvoj dalších ctností. V souvislosti s textem tak nalézáme výzvu k poslušnosti, zbožnosti, úctě, pokoře, důvěře a věrnosti. Jejich přítomnost v životě člověka je tím, co buduje a rozvíjí vztah k Bohu i člověku.

Ve vztahu k člověku nacházím úctu jako společného jmenovatele, na jehož základě se vztahy prohlubují a rozvíjí. Úcta k člověku je tedy jednou z podob moudrosti, ke které jsme prostřednictvím knihy Přísloví vybídnuti. Moudré rozvažování nad každým slovem, které má vzejít z našich úst, pak nacházím jako další projev moudrosti k sobě samému.

V knize Přísloví nenacházím jednotlivé výchovné metody, skrze které je možno děti formovat, ale ve světle její moudrosti docházím k poznání jednotlivých dílčích cílů, kterých má být výchovou dosaženo.

Samotným výstupem úvah nad moudrými postoji vůči člověku mi je poznání, že vztahům mezi lidmi se dobře daří, pakliže se v nich zrcadlí vzory předložené Bohem. Shodu nacházíme u pojmů, jakými jsou slovo Boží a slovo lidské, úcta, respekt, důvěra, poslušnost, pokora, spravedlnost, komunikace (modlitba) a zejména láska. Případná absence těchto jednotlivých prvků předznamenává neúspěch celého našeho výchovného snažení.

Porovnávám-li tyto závěry s kritérii, které předkládá vzdělávací program Efektivního rodičovství, pak shodu nalézám u lásky, důvěry, úcty a komunikace. Naproti tomu, program Efektivního rodičovství se nevěnuje otázce poslušnosti, pokoře či spravedlnosti.

Ačkoliv závěry, ke kterým touto prací docházím, se mohou jevit jako všeobecně známé, přesto vyznívají novou intenzitou a nahlížím je v novém světle. V textech knihy Přísloví nacházím ještě další témata, kterým jsem v této práci nevěnovala pozornost a která by se mohla stát podnětem k dalšímu zkoumání textu knihy. Tím je např. vztah k práci, k zemi či jiným tvorům.

Tato bakalářská práce mi pomohla také uvědomit si, že je procesem, který se stále vyvíjí a který je ovlivněn i řadou okolností. Nejistota, která mi z toho plyne, mě však přivádí k pokoře, pokora pak k setkání s Bohem. Ne tedy jistota, ale právě ona nejistota mi je požehnáním od Hospodina. A za to upřímně Bohu děkuji.

5 Seznam použité literatury

5.1 Prameny

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 1985.

II. Vatikánský koncil. *Gravissimum educationis: Deklarace o křesťanské výchově.* Praha: Scritum, 1992.

II. Vatikánský koncil. *Dei Verbum: Věřoučná konstituce o Božím zjevení.* Praha: Scritum, 1992.

5.2 Literatura

AUVRAY, Paul – GRELOT, Pierre. „Bázeň Boží“, in *Slovník biblické teologie*, str. 20–21.

BREZINKA, Wolfgang. *Filozofické základy výchovy.* Praha: Zvon, 1996.

DESCAMPS, Albert. „Spravedlnost“, in *Slovník biblické teologie*, str. 468–473.

DOUGLAS, J. D. ed. *Nový biblický slovník.* Praha: Návrat domů, 1996.

DREIKURSOVÁ – FERGUSONOVÁ, Eva. *Adlerovská teorie: Úvod do individuální psychologie.* Tišnov: Sursum, 1993.

FILKA, Jaroslav. *Metodika tvorby diplomové práce: praktická pomůcka pro studenty vysokých škol.* Brno: Knihař, 2002.

FLOSSMANN, Karel. *Moudrost ve Starém zákoně.* Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1989.

HERCIKOVÁ, Pavla Edita. „Podněty starozákonních textů pro výchovu“ in *Podněty starozákonní literatury pro výchovu a formaci.* PACNER, Stanislav – HERCIKOVÁ, Pavla Edita – MACKERLE, Adam. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011.

CHIOLERIO, Marco. *Blaze tomu, kdo slyší tato slova (Sír 50, 28): První setkání se Starým zákonem.* Praha: Paulínky, 1997.

KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon – kniha pro dnešní dobu: Cesty k dějepisným knihám Izraele.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003.

KUŤÁKOVÁ, Eva – MAREK, Václav – ZACHOVÁ, Jana. *Moudrost věků: Lexikon latinských výroků a rčení.* 4. rozšířené vydání, Voznice: Leda, 2003.

LACAN, Marc-François. „Důvěra“, in *Slovník biblické teologie*, str. 100–101.

LÉON-DUFOUR, Xavier. ed. *Slovník biblické teologie.* Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1991.

MOUNCE, R. H. „Výrok“ in *Nový biblický slovník*, str. 1107.

NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník.* 2. přepracované a rozšířené vydání, Praha: Kalich 1956.

PACNER, Stanislav – HERCIKOVÁ, Pavla Edita – MACKERLE, Adam. *Podněty starozákonní literatury pro výchovu a formaci*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011.

PESCHKE, Karl-Heinz. *Křesťanská etika*. Praha: Vyšehrad, 1999.

PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko – český slovník ke Starému zákonu*. 3. vydání, Praha: Kalich, 1997.

PÍPAL, Blahoslav. *Moudrost knihy Přísloví*. Praha: Kalich, 1992.

PRAŽÁK, Josef – NOVOTNÝ, František – SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko – český slovník: L – Z*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, 2 svazky.

RAHNER, Karl – VORGRIMLER, Herbert. *Teologický slovník*. 2. revidované vydání, Praha: Vyšehrad 2009.

RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny: Úvod do Starozákonní literatury*. Praha: Vyšehrad, 1996.

SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. Praha: ISV, 1999.

SOUČEK, Josef Bohumil. ed. *Biblická konkordance*. Praha: Kalich – Ústřední církevní nakladatelství, 1961–1967, 3 svazky.

STAROZÁKONNÍ PŘEKLADATELSKÁ KOMISE. *Přísloví – Kazatel – Píseň*. Praha: Kalich, 1979.

DE SURGY, Paul. „Jazyk“, in *Slovník biblické teologie*, str. 150.

ŠPIDLÍK, Tomáš. *Prameny světla: Příručka křesťanské dokonalosti*. 4. vydání, Olomouc: Refugium, 2009.

ŠTIFTER, Josef, *Malá biblická konkordance*. 2. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1953.

TAYLOR, J. B. „Slovo“ in *Nový biblický slovník*, str. 934.

TONDRA, František. *Skripta morální teologie*.

VLKOVÁ, Gabriela Ivana, *Slovo Boží a slovo lidské: Všeobecný úvod do Písma svatého*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004.

VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Úvod do prorocké a mudroslovné literatury Starého zákona*. 2. přepracované vydání, Olomouc: Univerzita Palackého, 2007.

WIÉNER, Claude. „Láska“, in *Slovník biblické teologie*, str. 193–197.

5.3 Internetové dokumenty

<http://revue.theofil.cz/revue-clanek.php?clanek=277> (citováno 14. 4. 2014)

AKVINSKÝ, Tomáš. *Summa Theologiae*. in <http://summa.op.cz/sth.php?&STh=>